

CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA CLUB ALPÍ CATALA BUTLLETÍ

SUMARI: El glaç natural, per ANTONI GALLARDO.—De Berlin a la frontera polonesa, per AUGUST VIDAL.—L'obra de Capmany, model de mètode històric, per PIERRE VI-

LAR.—Els re'aules de pedra, per PELEGRÍ CASADES I GRAMATXES —La divisió territorial de Catalunya, per PAU VILA.—Crònica.—Bibliografia.—Noticiari.

El glaç natural

Indústria rural que desapareix

EL fonament de la indústria del glaç natural està en l'emmagatzematge del glaç a l'hivern i en la seva venda a l'estiu. Malgrat la senzillesa de la indústria, el seu establiment requereix dues condicions primordials:

a) Instal·lació dels pous en lloc de fortes glaçades i bones aigües.

b) Proximitat a les vies de comunicació, amb els llocs de consum no gaire allunyats.

Abans de la creació dels moderns mitjans de transport i de la fabricació artificial del glaç, aquesta indústria girava moltes tones de mercaderia a Barcelona i a altres llocs menys importants. El rengle de muntanyes que van des de Sant Llorenç del Munt a la Torredera, amb alçàries per damunt els 400 metres, ben comunicades amb la capital, oferien molts llocs per a l'establiment de pous en bones condicions de producció i venda. En augmentar les exigències i el refinament de la vida moderna, el consum del glaç ha augmentat en proporció gegantesca, i la indústria s'hauria estés ajudada del millorament de vies i mitjans de comunicació, si la competència del glaç artificial, produït a mesura que es va venent, fetes les comandes per telèfon i servides per camions lleugers que es fiquen per tota mena de camins, no hagués donat el cop de mort al glaç natural, que no pot vendre's a un preu més baix que el del seu competidor, ni amb la precisió i rapidesa a què s'ha acostumat el client.

Essent el consum de Barcelona el que sostenia altre temps aquesta florent indústria, els forts drets d'entrada i les dificultats d'ordre fiscal i administratiu, han contribuït a minvar fins a l'anul·lament l'entrada del glaç natural a la nostra ciutat, que tostemps tingué gran cura d'aquest servei, com ho testimonien els nombrosos documents existents al nostre arxiu municipal referents a deliberacions dels consellers respecte al servei de neu o glaç.

Així, doncs, aquesta indústria solament pot revivre encara en llocs on pot obtenir-se el glaç i consumir-se en plaça, com passa a Puigcerdà, la Molina i Núria, on les dificultats que han mort aquesta indústria rural no tenen cap efectivitat.

De tota aquesta indústria que tingué tanta importància en altres temps, com ho demostren els documents i els nombrosos pous abandonats, solament he pogut veure un pou en activitat i he assistit a la seva fi. El darrer pou de l'Avencó, al Congost, ja no recollí glaç l'hivern 1931-32 no podent vendre tota la collita de la campanya anterior.

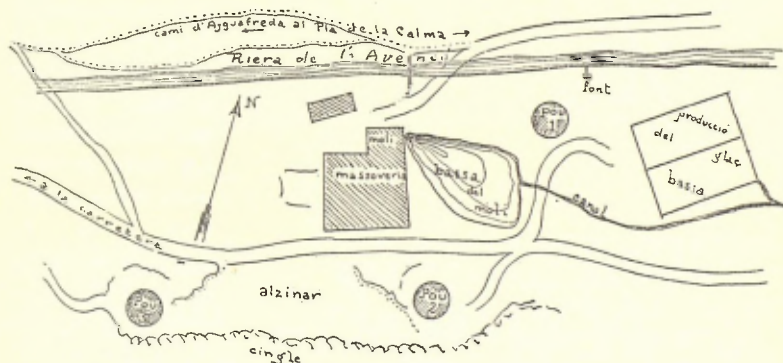
Pous i poues

El pou de glaç és una construcció de pedra, coberta. Se'n troben exemplars prop de les vies de comunicació arreu de Catalunya, però no tenim gaires dades de la seva distribució geogràfica, feina llarga i sobre la qual agrairia tota aportació que se m'indiqués. En les regions pirenenques allunyades de poblacions no s'han trobat vestigis de pous; aquests es troben en més abundor a les proximitats de Girona, Tarragona i Barcelona, on les muntanyes no estan massa lluny de les vies de comunicació poc accidentades. Pels camí rals de Moià, Lluçanès, Vic i Girona baixaven els carros cap a Barcelona carregats del glaç produït en les serres de la Selva Negra, Bertí, pla de la Calma i Montseny. Els vuit o nou pous compresos entre Moià i Sant Quirze Safaja, treballaren fins fa cosa d'uns quinze anys. Al camí ral de Girona, entre Trençapasses i Llinars del Vallès, a una alçària inferior als 200 metres, existeix un pou la fotografia del qual fou publicada en el volum *Catalunya*, pàg. 510, de la *Geografia general de Catalunya* de F. Carreras Candí, amb un títol equivocat que el situa al Montseny. Fa molt de temps que ja no treballa, bo i essent un dels millors construïts.

En el pla de la Calma i punts sobirans del Montseny i Matagalls es veuen algunes *poues*, que són cavitats no tan amples ni profun-

des com els pous, i que emmagatzemaven neu atapeïda que es cobria amb rama, però el producte de la qual era molt més difícil de sotmetre a l'exportació.

Pous del molí de l'Avencó.—El molí de l'Avencó està situat a fons de la Llavina, on es recullen la major part de les aigües del vessant de ponent del pla de la Calma, portant un bon cabal d'aigua que no s'eixuga ni al fort de l'estiu. Pels volts del molí comença a filtrar, i es perd totalment, quan hi baixa poc cabal, abans del seu aiguabarreig amb el Congost. Per al molí de l'Avencó sempre pot disposar-se d'un cabal que permet de moure els molins de farina i roldó que té establerts i que encara funcionen. El molí està a uns 10 minuts d'Aiguafreda i a un quart de l'estació del ferrocarril, però radica en terme de Tagamanent.

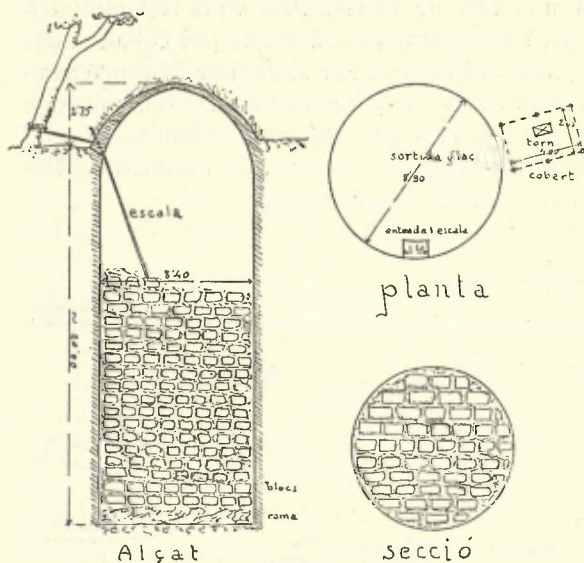
Croquis de situació dels pous i basses de l'Avencó

Aprofitant la meua estada a Aiguafreda des del juny del 1931 al maig del 1932, vaig voler seguir tota la vida de l'únic pou de glaç en activitat dels tres que posseeix el dit molí. Però... ai las! vaig fer tard: el darrer hivern fou també el darrer per al pou. La bassa s'omplí a darrers de desembre i es desglaçà el març, en aparèixer les violes que tapissaren les basses de verd i morat. Essent testimoni de les acaballes de l'explotació, he pogut recollir algunes dades i assistir a les feines de l'exportació, ja que no he estat a temps per a fer les fotos de la recollida de glaç. Qui vulgui el document gràfic de l'esmentada operació trobarà en el citat volum de la *Geografia general de Catalunya*, a les pàgs. 508-509, dues fotografies de la serradura i càrrega de blocs a l'Avencó.

Basses i pous.—Les basses són excavades a terra i són pasturatges d'estiu. L'aigua hi va per un rec, que és el que omple la bassa del molí, del qual es deriva la quantitat suficient per a omplir les basses on es va glaçant. Aquestes basses tenen de 60 a 80 cms. de fons.

Els pous tenen una part sota terra, que constitueix el veritable magatzem, i una coberta en mitja taronja, a flor de terra. El pou

és circular i té les seves parets revestides per un mur de pedra seca. Les seves mides són variables. En el dibuix hi ha anotades les del segon pou de l'Avencó, al qual vaig baixar i vaig obtenir la foto que en publiquem. La volta arrenca a un o dos metres sota terra i és circular o apuntada i rebaixada. A la part inclinada que forma la

Pou n.º 2 de l'Avencó (en activitat). Escala 1 : 400

volta recoberta de terra hi ha dues obertures: una per a l'entrada dels homes, que hi posen una escala recolzada a la porta, sobre el glaç, la qual, per a major seguretat, va lligada a la soca d'una alzina; l'altra obertura serveix per a introduir i extreure el glaç per mitjà d'una politja i un petit torn. Aquesta instal·lació està protegida del sol per un cobert de branques. Les dues obertures van tapades amb fustes, sacs i tot el que pugui protegir la mercaderia contra l'augment de temperatura exterior. Cabuda, unes 3.000 càrregues.

L'utilatge de la indústria consisteix en serres, ganxos, martells, destrals, sàrries i motlles per al tall regular del glaç. No hi ha tampoc nomenclatura especial. Antigament eren usats uns motlles de planxa que prenien forma ovalada i eren omplerts de neu que es glaçava. Encara resten alguns d'aquests motlles al molí.

LES DUES BASSES DE GLAÇ DEL MOLÍ DE L'AVENCÓ.
PER NO HAVER-SE RECOLLIT A TEMPS EL GLAÇ, VA EN CAMÍ DE FONDRE'S

Cin. A. Gallardo

EL POU N.º 1 DE L'AVENCÓ, ABANDONAT.
EN LA FOTOGRAFIA APAREIXEN LA BOCA DE TREBALL I LA D'ENTRADA

ENTRADA DEL POU N.º 2 DE L'AVENCÓ

Cls. A. Gallardo

INTERIOR DEL POU N.º 2 DE L'AVENCÓ, EL JULIOL DEL 1931. EXTRACCIÓ DE BLOCS DE GLAÇ

Operacions de càrrega i descàrrega.—En començar el fred, es deriva, a les basses, aigua que aviat es gela. Es va donant més aigua, fins que el glaç té uns 20 cms. de gruixària. Llavors es fa la campanya de recollida. En la darrera hivernada hi treballaren uns 40 homes, els quals hagueren d'ésser demanats a altres obres i pagats a preus més alts que els corrents. Hom no troba exagerat aquest nombre d'obrers si té en compte que hi ha els elements següents: serradors, que tallen els blocs guiats per uns llistons de fusta que no es poden arribar a dir motlles, i amb unes serres de fusta sense nervi, i fan blocs d'uns 120 x 70 x 20 cms. i d'un pes de 110 kgs.; carregadors, que carreguen els blocs agafats amb ganxos per evitar el contacte amb les mans; carreters, que porten les càrregues al pou; descarregadors, que descarreguen els blocs i els baixen al pou amb la corriola; col·locadors de glaç en el pou, segons es veu en el dibuix adjunt; talladors de rama, la qual, junt amb la palla, es posa entre els blocs per evitar el soldatge i també es col·loca al fons i a les parets del pou; homes que encenen i entretenen focs per a escalfar les mans dels treballadors; i els que esmolen les serres, que s'esmussen sovint.

Es comprèn així com en el moment de la càrrega hi ha d'haver una munió d'homes treballant, puix que la feina ha d'ésser ràpida per tal d'aprofitar una segona gelada i doblar la producció.

A la bassa del molí es recull glaç, que es pica i serveix per a omplir espais entre blocs; en aquesta feina hi ha destinats també alguns homes.

Al fons del pou es posa un gruix de rama de prop d'un metre, per evitar el remolliment. A les vores, també s'hi posa, per fugir del contacte amb les parets. Es posa després un pis de blocs separats entre ells per glaç picat, rama i palla. S'estén un altre pis de rama petita i palla i a sobre d'un segon pis de glaç, i així fins a omplir; es tapa tot amb palla i es procura que durant l'extracció el material resti sempre cobert d'una bona capa de palla.

Es tanca hermèticament el pou i s'esperen les comandes.

Per a la descàrrega calen dos o tres homes. Aquests baixen al pou, i, un cop descoberts i nets els blocs, els fiquen en sàrries i posen palla on poden. Quan la comanda està ensacada al fons del pou, es puja amb la corriola i torn i es carrega al carro; l'operació es fa sota el cobert i són preferides les hores de més fresca.

El radi de venda d'aquest pou arribava fins a Manlleu per dalt, i a la Garriga per baix. Aquest glaç dura més que l'artificial i és

més pur. Es venia a 8 cèntims el quilo en el pou, i a 10 cèntims portat a casa.

En acabar l'any 1931, el masover va acabar el contracte i es retirà. El masover nou no ha continuat, per ara, el negoci; i això, combinat amb la poca qualitat de l'estiu del 1931 i fins del 1932, i la venda molt fluixa, ha influït en la desaparició total de la indústria del glaç natural.

Els altres dos pous han servit en altres ocasions en què arribaren a omplir-se.

ANTONI GALLARDO

ELS CATALANS PEL MÓN

De Berlín a la frontera polonesa

(Notes d'un estudiant excursionista)

ARRIBA Pentecostès i Alemanya veu florir els seus camps, i troba les aigües dels seus llacs i dels seus rius prou tèbies per capbussar-s'hi, i el sol prou ardent per a poder-ne sentir la carícia fins a cremar-se'n la pell. Després de l'hivern fred i fosc, aquest sol, aquesta llum, aquest despertar vibrant de la natura, arrenca crits estridents de joia als alemanys i es «llancen» per camps i boscos com si volguessin renéixer al compàs d'aquesta renaixença de la terra.

Setmana de vacances. Motxilles en dansa. Colles de nois i noies amb indumentària d'excursionista. (Què hi fa que moltes vegades no hi hagi a la motxilla més que un bocí de pa amb un xic de mantega?). Hom obté sensibles reduccions en el preu dels viatges. Hom pot dormir per molt pocs *pfennige*, a les *Jugendherbergen* (allotjaments per a la joventut), que en nombre d'unes 2.200 estan distribuïdes per Alemanya.

La Universitat de Berlín compta amb un *Institut für Leibesübungen* (Institut per a exercicis corporals). Tots els estudiants, a la Universitat, estan obligats a practicar algun esport en aquest Institut, i sense el certificat corresponent, no poden presentar-se a cap examen. Hom pot elegir lliurement futbol, tenis, rugbi, boxa, lluita, jiu-jitsu... i *wandern* (excursionisme).

Habitualment les excursions duren un dia o dos (dissabte tarda i diumenge). En són anunciats amb uns dies d'anticipació l'itinerari i el pressupost, i el nombre de les inscripcions sol limitar-se a 20. Un alumne de l'Institut actua com a guia (*führer*). Confecciona els horaris, cura d'obtenir els bitllets del tren, d'escriure a la *Jugendherberge* perquè reservin places per a passar la nit.. tota la feina d'organització recau sobre d'ell. Ja en camí, el guia es preocupa d'orientar-se (amb l'ajut d'excellents mapes a una escala d'1:100.000, on hi ha indicats camins i caminets), de comprar els queviures (si l'excursió és d'alguns dies i es menja en comú), de coure el menjar, de buscar els companys que hagin pogut extraviar-se, d'ordenar les hores de dormir. . En totes les dificultats que sorgeixin ha d'estar amatent per a resoldre-les. Reclama l'ajut dels altres companys d'excursió; però sempre reserva per a ell la feina més pesada. És, a la vegada, guia i cap del grup. És cap, sense que cap detall de la seva conducta envers els altres companys del grup ho recordi, sense la més ínfima formalitat «militaritzada». Podríem dir que és un cap en «latència» i que entraria en funcions si es presentés algun conflicte intern, o amb alguna de les persones que es troben pel camí.

* * *

Per la setmana de *Pfingstferien* (vacances de Pentecostès) estava projectada una excursió cap a la frontera polonesa. Malgrat ésser encara «novell» a Berlín, malgrat les dificultats per a sostenir una petita conversa en alemany, la «frontera polonesa» era una temptació constant... Era un crim de deixar-se perdre una ocasió semblant per a conviure amb una colla d'aquests nois nordenys, per a endinsar-se en el més íntim d'aquesta natura tan diferent de la nostra, (i, també, tan bella! «la natura sempre ho és, de bella»), per a embaumar-se de camp, després que a la ciutat hom se «satura» de carrers, i d'autos, i d'aparadors, i d'imatges cosmopolites, *standard*...

I el dilluns de Pasqua, a les vuit del matí, ens trobarem a l'estació de Charlottenburg 13 companys (4 noies i nou nois; més tard s'agregà un altre company) disposats a instal·lar-nos en el tren que havia de conduir-nos camí de Francfort an der Oder, fins a Topper, on a les 12 començava la nostra caminada. Durant l'excursió es féu nit a la *Jugendherbergen* de Lagow; en un convent cisterciense de Jordan Paradis; a Meseritz, en una escola catòlica; a Tirschtiegel, en una *Evangelisches Gemeindehaus*.

Els llits de les *Jugendherbergen* no poden pas ésser qualificats de tous. Hom s'aconsola de la seva duresa pensant que porta uns quants quilòmetres a les cames i que els llits durs són extraordinàriament «higiènics». Als llits hi ha mantes, però no llençols. Ah! però els alemanys no es resignen a sofrir totes les incomoditats que això representa... (els alemanys no deixen el pijama ni per a dormir sobre sacs de palla). I heus aquí l'*Schlafsack*, el sac per a dormir que cada estudiant, cada excursionista porta a la motxilla. I en qualsevol *Jugendherbergen* hom es fica dintre del sac, com el cargol a dintre de la clova.

Durant el cinc dies de *Wanderung*, gaudírem d'un sol radiant. D'un sol com el sol de Catalunya. I d'una calor com la que es pugui sofrir en ple juliol a casa nostra (cosa que no volien creure de cap manera els altres excursionistes). Molts prats, molts de boscos, camps de blat... La calor arribava repentinament i cada bri d'herba apareixia ufanós, amb una mena de desvergonyida voluptuositat. Els camps, els arbres i el cel conjuminaven harmònicament llurs colors, suaus, «acariciadors», sense cap de les estridències de la nostra Mediterrània. Sovint vorejàvem llacs bellíssims. És una sensació de repòs, d'equilibri, de sedant la que donen aquestes terres. I, ensems, a la primavera, no poden dissimular la vida que bull en les seves entranyes. Llavors, sense que sabés «com», sentia reviure en mi les impressions, llunyanes, que més havien frapat el meu esperit, en creuar els nostres boscos, en contemplar la nostra mar... I sentia la terra nadiua més a prop meu que quan la trepitjava setmanes, o mesos, o anys enrera.

Jo era l'únic estranger de la colla. Aquesta, doncs, apareixia davant meu amb una «unitat de caràcter», que li donava la mateixa condició d'alemanys dels seus components. I cinc dies de convivència amb aquests, no són prou perquè hom pugui parlar de diferències de pobles, sinó de diferències de races.

Podria reduir a cinc les característiques d'aquest grup que més em fraparen, i que són altres tantes diferències si intentem de comparar-les amb un grup de casa nostra: resistència al silenci, manca de capacitat d'improvisació, sentit de responsabilitat, sentiment de comunitat, companyonia. Catorze nois i noies, joves, són capaços de passar-se mitja hora, tres quarts, una hora junts, sense dir ni piu. Hom es queda silenciós tranquil·lament, naturalment, sense sentir el més lleu enuig pel silenci, embrancat en el teixir i desteixir dels seus propis pensaments. L'«humor», però, els és molt plaent. I per emplenar els buits dels moments de repòs, hom conta anèc-

VISTA PARCIAL DE LAGOW

Cls. A. Vidal

DE BERLÍN A POLÒNIA. CUINERES IMPROVITZADES

CAMÍ DE TIRSCHTIGEL

CH. A. VIDAL

PREPARACIÓ DELS VÍMETS PER A LA FABRICACIÓ DE MOBLES, LA INDÚSTRIA TÍPICA DE TIRSCHTIGEL

dotes o historietes, o es canten cançons, que ja s'han preparat abans; però acabat el «repertori», torna el silenci.

Generalment els components d'una excursió es troben per primera vegada. Sobretot en les *Wanderungen* de principis de semestre; malgrat d'aquest mutu desconeixement, tothom es lliura sense la més petita vacil·lació als treballs que requereix la vida en comú: preparar el menjar, buscar aigua o llenya, pelar patates (menjar nacional d'Alemanya), rentar les olles. I sense diferències ni consideracions de sexe. Les noies són senzillament uns companys més, que neden en les aigües fresques dels llacs, com els mateixos nois, i porten motxilles tan pesants com porten aquests. No és necessari que el guia ordeni el treball que correspon a cada u; tothom té prou sentit de responsabilitat per a saber el que ha de fer. I el sentiment de comunitat (íntimament lligat amb l'anterior), és demostrat en el respecte que cada company mereix a tots els altres. Es detesten totes les bromes que poden molestar el company. A la cambra, apagat el llum, tothom resta quiet sense gosar tossir per tal de deixar dormir tranquil·lament els altres. En la majoria de les *Jugendherberge*, hom ha d'anar-se'n al llit a les 10 h. Si alguna vegada, però, hom pot retirar-se a l'hora que vol, posa tota cura a no despertar els que ja dormen. Hom no pot pas concebre que es molesti un company ni en nom de la barril·la.

Cinc dies de convivència són prou perquè sorgeixi, entre alguns dels 14 joves, alguna amistat profunda que perduri més enllà de l'excursió. Però això arriba rarament. La convivència correcta i ensems desproveïda d'atencions ridícules es produeix amb una espontaneïtat admirable. Però no res més. De retorn, cada u al seu món habitual.

Són pocs els estudiants alemanys que no saben música. Quasi tots poden tocar algun instrument. I estimen enormement el cant. No hi ha excursió sense el seu programa de cançons. Hom es procura llibrets (editats amb una profusió extraordinària) que permeten a tots els membres d'una colla de cantar a la vegada. En les cançons vibra una bona part de l'ànima alemanya.

Arribarem a Tirschtiegel, al caient de la tarda. Tinguérem temps de passejar-nos per la població, de parlar amb alguns dels seus habitants i de contemplar una indústria pròpia d'aquesta població: el treball del vímet per a mobles. A Tirschtiegel hi ha la Duana germano-polonesa. La tivantor entre aquests dos pobles se sent pesar extraordinàriament en aquesta línia de la frontera. Les autoritats, els empleats, es manifesten rígidament, i accentuen el malestar.

Des de les set de la tarda fins a les nou del matí, la frontera està tancada. Recalcats damunt la barra que creua la carretera, els companys d'excursió no es cançaven de repetir-me que «aqueixes» terres havien estat alemanyes i que estaven poblades per alemanys...

Malgrat el meu passaport espanyol, no vaig poder entrar en terres poloneses. En plena carretera, l'autoritat polonesa m'exigia el Visat... I, ben a desgrat meu, em vaig quedar amb les ganes d'haver estat a Polònia.

AUGUST VIDAL

Berlín, maig de 1932.

L'obra de Capmany model de mètode històric

La història catalana al segle XVIII

PER una reacció ben explicable en una renaixença nacional, els catalans del segle XIX han cercat principalment els grans homes de llur pàtria en els temps de la independència. ¿No s'haurien oblidat un xic, potser per no haver-ne mesurat la importància, d'un segle durant el qual, en el secret de les resurreccions econòmiques, maduraven ja les condicions necessàries d'una consciència nova?

Nosaltres desitjaríem d'assenyalar ací i a aquells a qui interressi la comprensió de la història social - és a dir, de tota la història - de llur país el molt que hi ha encara a cercar en l'obra del vell historiador de la prosperitat barcelonina: Antoni de Capmany i de Montpalau. No es tracta d'una millor utilització de fets i de textos, sinó, sobretot, d'un esperit a ressuscitar i d'un mètode a retrobar que no han pas posat prou de relleu les mil citacions fetes de l'obra ni els mil homenatges que li han estat retuts. Per les seves qualitats històriques excepcionals, per l'originalitat del seu esperit, per les seves anticipacions sobre mètodes completament moderns, Capmany té encara molt a dir sobre la seva terra i a la seva terra. Veurem com l'observació pot estendre's de Capmany a tot el segle XVIII i de Catalunya a tot Espanya.

La gènesi de l'obra de Capmany i l'esperit del segle XVIII.—Una primera manifestació d'«esperit modern» al segle XVIII, la trobarem en la gènesi mateixa de l'obra històrica en qüestió. Les «Memorias históricas sobre la Marina, Comercio y Artes de la antigua ciudad de Barcelona» foren degudes en 1779 a la iniciativa de la «Real Junta particular de Comercio» de Barcelona, que reincarnava aleshores, des de feia uns vint anys, el Consolat de Mar medieval. Una simple assemblea de comerciants, però lliurada a la tasca de presidir la resurrecció econòmica catalana, i convençuda que un tal paper exigia una preparació científica, a la qual la història devia prestar els més segurs fonaments; l'arxiu palesa l'esperit històric, i també «geogràfic», de què donaven proves en tota ocasió elsponents a les Assemblees de la Junta, ja es tractés de cercar noves vies comercials, ja de reglamentar la producció de la indústria.

Els primers treballs d'Antoni de Capmany, al contrari, semblaven allunyar-lo, almenys aparentment, de la història del seu país natal, Catalunya, i fins de la història i tot. Afectaven tots ells, fins aquest any de 1779, la filologia o la literatura castellana; l'últim, una «Filosofia de l'Eloquència», en 1777, romaní ben lluny de la història econòmica, i hom podria preguntar-se a dret si els avantatges que la «Junta de Comercio» de Barcelona prometia al seu historiador no foren els veritables orígens de la vocació històrica de Capmany. Però l'Arxiu de la Junta ens prova irrefutablement que ens trobem en realitat davant un cas de més alta significació històrica.

Unes lletres ens encerteixen, en efecte, que en assabentar-se, a Madrid, de les intencions de la Junta de Barcelona, Capmany tenia ja entre mans «un trabajo ya hecho y muy adelantado mediante un estudio profundo en la historia política y económica de esta capital y principado», i la Junta, curosa del rendiment fins en matèria d'activitat intel·lectual, i volent evitar doble feina, s'avinué a utilitzar aquest treball, després d'haver esbrinat, d'altra banda, en quina estimació era tingut Capmany.

La gènesi de les obres de Capmany no és, doncs, una assemblea de comerciants encarregant a un historiador oficial d'aixecar un monument a la seva glòria, ni menys encara el cas d'un historiador cercant prop de rics protectors un suport per a una obra personal. És, al contrari, l'encontre - tan rarament esdevingut - d'un grup d'interessos que cerca de situar-se a un punt de l'evolució històrica, i d'un intel·lectual ja capaç de reconèixer, per ell mateix, que la veritable història d'un poble descansa en la de la seva

activitat material i de les variacions de la seva estructura social. Llambregades llançades per la burgesia ascendent vers la veritable ciència i pels savis vers la sòlida realitat, heus ací resumit tot el segle XVIII.

Capmany jutjat pel segle XIX.—Potser per ésser massa del seu segle, - tan ple de transformacions, de recerques i d'innovacions en l'ordre econòmic - el segle següent l'ha tan mal comprès. Sens dubte hom cercà en ell les afirmacions més segures sobre l'antiga glòria catalana. Sens dubte els industrials proteccionistes veieren en el seu mercantilisme un signe precursor de llur nacionalisme econòmic: però llur ambició afanyosa de dominar el mercat nacional era ben migrada al costat de Capmany teoritzador de l'exportació colonial i historiador de l'expansió barcelonina.

No podia cabre tampoc entre les glòries pròpiament nacionals, que la fervor dels catalans féu reviuere el segle passat, aquest barceloní esdevingut madrileny apassionat, aquest filòleg aferrat a defensar la llengua castellana: no és que hom fos ingrát envers ell: Barcelona volgué tenir l'honor de conservar les seves cendres, i l'Acadèmia i la Ciutat li dedicaren cerimònies. Els homenatges tributats foren, però, quelcom freds i oficials: es lloà el patriota de la guerra de la Independència, ço que era legítim, i l'eloqüent acadèmic, ço que era de poc. Els historiadors, sabent que li devien, a còpia de citar-lo, li feren potser millor justícia; però massa sovint el citaren llavors com a font i com se sol fer d'un cronista assenyat, sense adonar-se gairebé mai que era, més que no pas ells, un historiador constructiu.

Pocs estudis, en tot cas, han estat dedicats a l'historiador. L'article de Milà i Fontanals (1852, *Diario de Barcelona*) i l'elogi acadèmic de Forteza (1857) són obres de filòlegs, que es recusen per jutjar l'historiador i mal comprenen l'economista. Voldríem nosaltres, al contrari, fer veure, mitjançant textos coneguts, a més de cites inèdites dels manuscrits existents a l'Institut d'Estudis Catalans (Arxiu de la Junta de Comerç, Ba 66), que l'originalitat de Capmany com a historiador i com economista ha estat, encara, mal valoritzada i compresa com es mereix.

Capmany innovador en matèria d'història.—No volem dir ací que Capmany inventés ni tan solament aplicés per primera vegada totes les idees que assenyalarem en la seva obra: tot el segle XVIII oferia l'atmosfera necessària al seu esperit. N'hi ha prou

amb recordar els grans col·laboradors del «despotisme il·lustrat» a Espanya; i un observador econòmic tal com Eugenio Larruga, historiador de la Junta General de Comercio de Madrid, pot inclús semblar més especialitzat. És, però, la unió d'erudició segura i de síntesis personals que distingeix la qualitat intel·lectual de Capmany, i també l'evolució d'aquest intelligent erudit, passant de la tècnica de la història a la seva síntesi, de la història a l'economia, i de l'economia a la política, sense oblidar que hi ha una unitat fonamental entre aquestes recerques de l'esperit entorn del fet social.

La tècnica històrica de Capmany.—Capmany ha posseït les quatre qualitats fonamentals de l'historiador: seriós en la documentació d'arxiu, crític dels documents, sentit de la síntesi, qualitats de presentació de les obres.

Fou en primer lloc un *notable arxiver*: ell mateix es diu «de paciència alemana», i descriu el seu entusiasme desbordant davant els tresors inexplorats de l'Arxiu de la Corona d'Aragó; les hores d'obertura no li bastaven pas, i es reprotxa el treball imposat als guardians d'aquests tresors per la seva curiositat mai no satisfeta; això prova ensems que l'erudició no li destruïa el sentit de la vida, i aquesta intel·ligència el salvava de negar-se en aquell caos de papers; així les primeres publicacions que n'obtingué foren les tres sèries més autènticament interessants als ulls de la història: els textos de dret econòmic de les «Memorias», el llibre del «Consolat de mar» i «Práctica y estilo de celebrar Cortes a Cataluña, Aragón y Valencia». No parlarem de la seva obra d'arxiver, a Madrid, de la Corona d'Espanya.

La seva *crítica* no era pas menys segura que completa la seva documentació. Sens dubte les seves invectives contra els «llibres de meravelles» es trobaven ja en Voltaire. Però les nombroses referències de Capmany als textos originals ens proven que les seves preocupacions crítiques no estaven solament en les paraules: recordarem els documents de les «Memorias», i aquest manuscrit inèdit «Consistencia antigua y moderna de Cataluña», que seria interessant de lliurar als arqueòlegs, en el qual són examinats críticament els monuments catalans de l'antiguitat. A més, cal veure Capmany fer revisió no solament de les fàbules antiquades, sinó també de les que van per camí de constituir-se, tal com la de certes prosperitats antigues d'Espanya, afirmades per historiadors contemporanis, i criticades per Capmany, històricament i geogràficament.

El *treball de síntesi i d'exposició* presenta ja igualment un aspecte perfectament satisfactori per a un historiador modern. En confiar les «Memorias» a Capmany, la Junta de Comerç havia recomanat la brevetat: volia un instrument de treball per als uns, un agradable monument al prestigi barceloní per als altres. Capmany se cenyeix a una tal concepció, no per anunciar qualsevol dissertació literària o filosòfica: «se coordinó, diu, una historia económica». I, una vegada assegurats pels documents justificatius de la seriositat de l'obra, com no acollir de la ploma d'aquest arxiver apassionat aquesta protesta de l'historiador, tan vigorosa, contra l'erudició eixarreïda? «...no todos leen con los ojos avaros del anticuario ni con el ansia del erudito sediente de noticias recónditas y peregrinas; esta especie de lectores devorarían grandes libros aunque se presenten en forma de inventario, derrotero o almanake». El mateix pla de les «Memorias», tan senzill, és lògic: voldríem per a força historiadors moderns la cura d'un Capmany evitant de descriure les expedicions catalanes abans d'haver examinat aquesta base material sòlida: arsenals, bastiments, port; i, en l'estudi del comerç: on es va, i què es ven? i solament després «¿segons quines regles?» puix el dret procedeix del desenvolupament històric i geogràfic d'una economia, i no pas inversament.

Fins a la presentació de l'obra és plenament conscient de les exigències científiques. Quants historiadors moderns - sense parlar dels antics - fan patir el lector per manca de referències, d'índex, d'explicacions filològiques o històriques necessàries a la intelligència del text! Valdria, doncs, la pena de citar íntegrament aquesta pàgina del prefaci de les «Memorias», on Capmany analitza la seva solució a fi de conciliar l'erudició, la relació cronològica i l'exposició sistemàtica dels fets. Notes, apèndix de notes, fixen punts dubtosos, estableixen comparacions; donen llistes i catàlegs, i, d'ésser possible, fins estableixen també valors de monedes, pesos i mesures citades.

La història de Capmany, en una paraula, s'acosta tant als nostres procediments moderns, que hom gairebé no se'n dona compte i n'oblida un xic, moltes vegades, el reconeixement.

Capmany i la concepció de la història.—L'amplitud de visió de Capmany ultrapassa així mateix de bon tros la majoria dels seus contemporanis i successors. És incapaç de limitar la història així en l'espai com en el temps. Quan dona l'«Estilo de celebrar Cortes a Cataluña, Aragón i Valencia», no pot estar-se d'afegir-li el que

sap de les Corts de Castella i de Navarra, i també del Consell de Ginebra i de la Cambra de Comuns anglesa. Esperit del segle? Sí. Però també unió, que mancà a d'altres, del sentit històric al del «dret natural», elaborador de Constitucions. Estava, a més, admirablement al corrent del treball a l'estranger; s'ha refutat que hagués viatjat fins per Anglaterra i Alemanya; però demostra conèixer perfectament la literatura històrica anglesa i francesa. Cita amplament Colbert, i Necker sembla ésser-li familiar. Per fi, vingué dia en què pogué declarar, segons Milà, haver llegit «todo cuanto se ha escrito de América desde el Inca Garcilaso hasta el moderno Humboldt». Era d'aquells que no cessen, davant d'un punt obscur, mentre no l'hagin dilucidat per la lectura, la hipòtesi o la comparació. L'evolució humana li sembla, finalment, la veritable matèria de la reflexió, i solament en quant es projecta en el present. Estudia l'edat mitjana a Catalunya perquè es presenta encara en el seu segle plena d'alliçonaments. Rebutja al contrari l'antiguitat, perquè «no presenta ninguna conexión con la economía de los tiempos presentes» o n'endevina el possible interès «(Consistencia antigua y moderna de Cataluña)» en qüestions de poblament, activitat, vies, etc., tal com els millors historiadors actuals.

Capmany, la història i la geografia econòmiques.—Dotat d'un semblant estat d'esperit, havia d'apassionar-se Capmany pels fets contemporanis tant com pels fets històrics. Aquesta observació dels fets econòmics del seu temps, però, esdevindrà igualment una ciència. En el «Discurso», inèdit, sobre les Arts, l'Agricultura i el Comerç, Capmany en comença l'estructuració crítica. En concep les dificultats «siendo muchas las veces que [la verdad] no se deja encontrar por nociones simples y generales, porque siempre está rodeada de excepciones, de reservas y de modificaciones»; en concep també la claredat i la simplificació precises «no se ha tenido por del intento - diu - manifestar todas las fábricas con individualidad»; l'evolució, en canvi, li sembla essencial «es preciso averiguar qué medias se experimentan en los productos cada año... ¿qué importaría que haya seda o aceite en un pueblo si su fondo particular nada adelanta o tal vez se atrasa?». Heus ací exactament expressada la necessitat d'estadístiques evolutives en geografia, on la descripció estàtica i vaga ha regnat per tant de temps i força després de Capmany.

Capmany filòsof de la història i economista.—Com a econo-

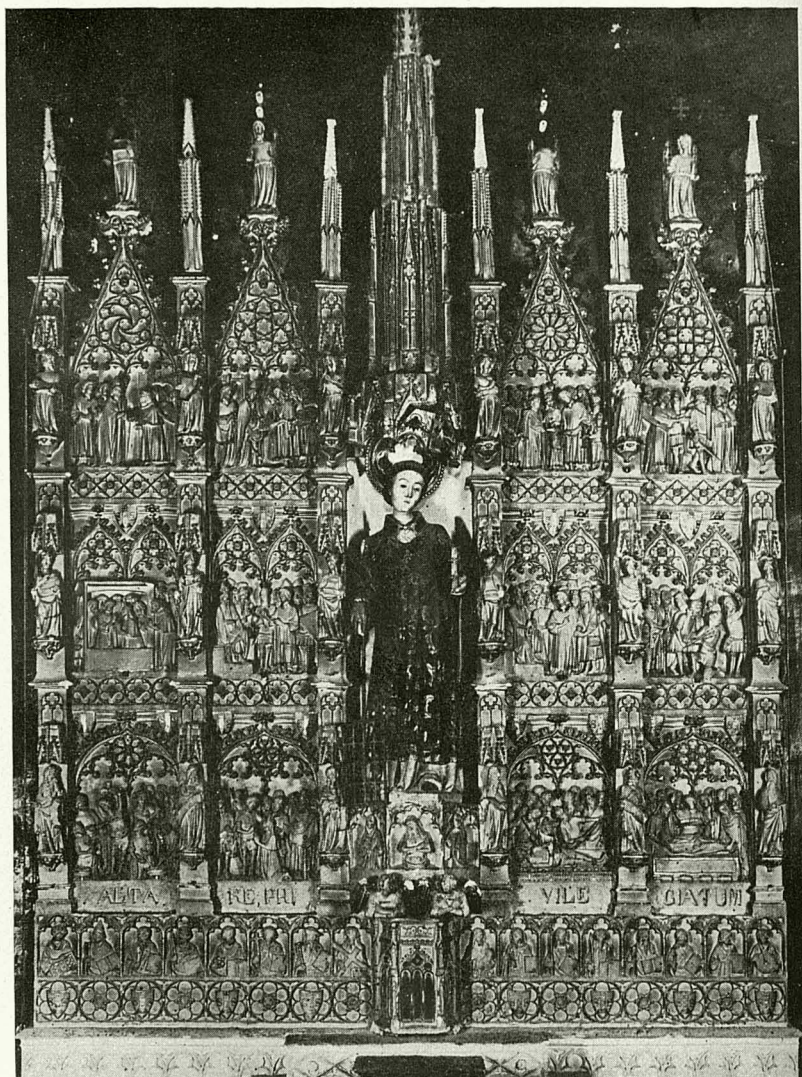
mista i filòsof de la història, Capmany posa problemes massa importants perquè puguem tractar-los breument en aquestes pàgines. Ell ha estat l'aferrissat defensor del mercantilisme i de la reglamentació industrial. És un aspecte que mereixeria d'ésser enfocat, però que ens portaria més enllà de Capmany. El mercantilisme ¿no s'imposava per ventura a Espanya en el moment que cessava d'ésser necessari a Anglaterra i altres bandes? Les teories de Capmany, d'altra banda, no són sinó un colbertisme un poc renovat amb l'ajut de Necker, però hàbilment adaptat a unes condicions espanyoles que ell coneixia a bastament; i hauria estat d'aquells que no hagueren pas permès la disbauxa colonial, que anul·là l'esdevenidor d'Espanya. El colbertisme, d'altra banda, troba avui dia defensors eminents. Són les opinions superficials de Milà i Forteza sobre la inexperiència econòmica del defensor de les corporacions que caldria potser revisar.

Però, un aspecte desconegut de Capmany cal posar de relleu: inspirat per Necker, i adaptant-lo en fórmules lapidàries, en el «Discurso» inèdit que hem citat, ha trobat frases profundes per a caracteritzar els veritables resorts d'una història: «si no existiese más que una sociedad en el mundo, las prosperidades del Estado y mayor felicidad de los miembros de que se compone serían expresiones anónimas; pero la formación de muchas desunidades de intereses, de gobierno, de ideas y de afición, obliga á cada una á solicitar con especial desvelo la conservación y ventaja de su propia felicidad». I ¿quins són els fonaments d'aquestes «desunidades»? Capmany ho diu clarament: «si se examina con reflexión el interés propio con que cada individuo de la sociedad en sus diferentes clases contemple este asunto [el sistema econòmic] se hallará una muy notable diferencia. El propietario de tierras no conoce en ellas sino los frutos de sus trabajos y quiere disponer de ellos libremente en la forma que le parece más ventajosa. El comerciante considera á los frutos como á cualquier otro género de los comerciales que se venden y compran y solo aspira á adquirirlos á precios cómodos y á sacar de ellos todas las ventajas posibles, solicitando á este fin que los frutos no sean exceptuados de las leyes generales del comercio. El pueblo aunque ignorante no deja de conocer lo que mas le conviene para su conservación, y gobernándose por sus necesidades, mira á los frutos como á elementos precisos para su subsistencia... ..En una palabra, los cosecheros instan por los derechos de sus fondos, los comerciantes por los de la Libertad y el Pueblo por los de la Humanidad».

Ci. C. E. de C.

RETRAT D'ANTONI DE CAPMANY, POC CONEGUT, DEGUT AL LLAPIS LITOGràFIC D'EUSEBI PLANAS

01. Monumenta Cataloniae

RETAULE DE SANT LLORENÇ, EN L'ESGLÉSIA DE LA MATEIXA ADVOCACIÓ, A LLEIDA

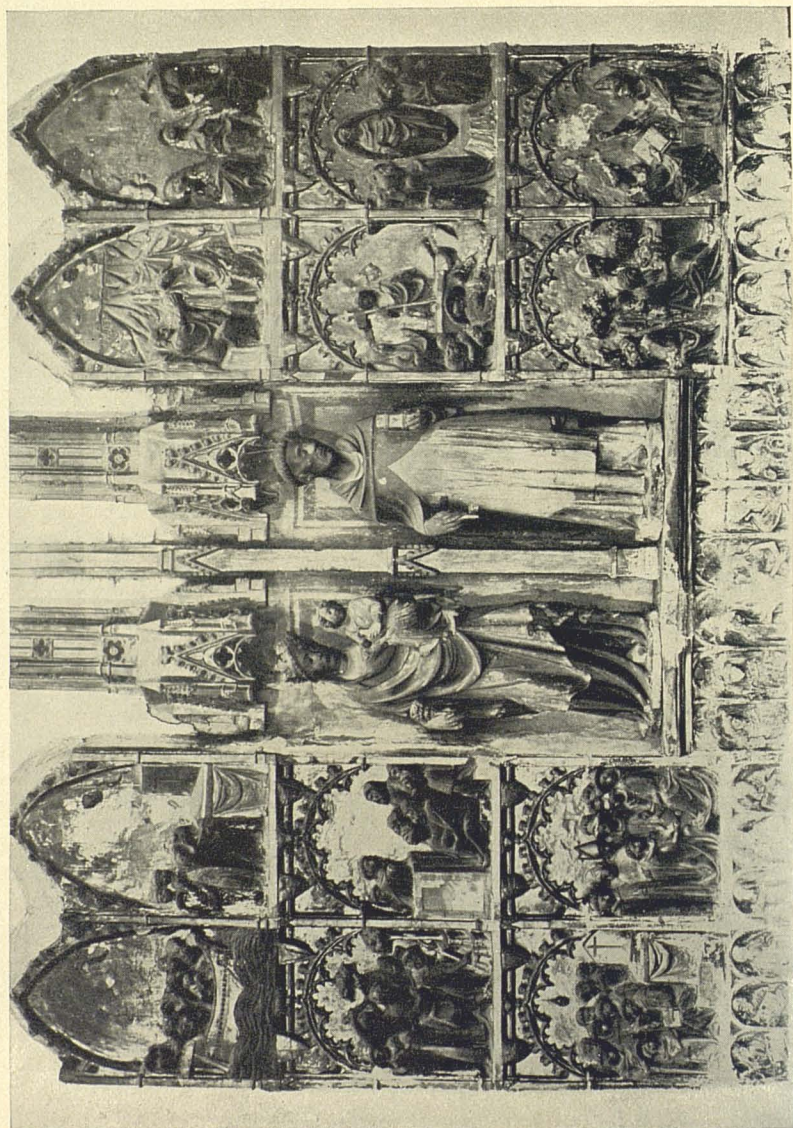

RETAULE DE SANT PERE, EN L'ESGLÉSIA DE SANT LLORENÇ DE LLERIDA

Cls. Monumenta Cataloniac

FRAGMENT (PART CENTRAL) DEL RETAULE D'ANGLESOLA.
ACTUALMENT EN EL MUSEU DE BOSTON (E. U. A.)

RETAULE D'ALÓS DE BALAGUER

01. Monumenta Catalinae

dad». ¿Pot haver-hi un anàlisi més estricta de les oposicions de classes al segle XVIII i dels orígens del liberalisme econòmic, dels seus partidaris i dels seus enemics? D'una semblant concepció, no pretenc pas que Capmany n'hagi tret totes les conseqüències; però quan després fa de l'Estat un àrbitre entre les classes (paràgraf 17 op. cit.), s'acosta a teories completament modernes, que per cert no decideixen pas el debat amb més imparcialitat que ell: puix no volem fer de Capmany, per més que hagi sostingut els drets del poble a la subsistència, un suport de les classes desavantatjades; el seu «Discurso» reconeix un xic més enllà com a inevitable la baixa dels salaris agrícoles; l'accepta com a necessitat natural, i se n'aconsola tot pensant en el «gusto de beber en una fuente o en una taza de madera»; és ben bé l'estat d'esperit força dur dels intel·ligents economistes burgesos del segle XVIII, conscients de les necessitats, i aconsolats pel sentimentalisme a la Rousseau. Capmany es preocupa solament d'esbrinar si aquest empobriment no serà un obstacle al poblament. Però la seva observació ha notat ja la fecunditat de les classes pobres i es felicita d'aquesta força de l'instint. Caldrà solament desenrotllar la indústria a fi d'absorbir l'escreix d'una tal població. L'esdevenidor està en la indústria.

Capmany polític, el segle XVIII i nosaltres.—Un home que havia reflexionat tan profundament sobre la història, sobre el seu país, sobre l'estranger, sobre la seva època, sobre la generalitat dels fets socials i econòmics, es convertí, a la fi de la seva vida, en el defensor aferrissat d'Espanya contra els francesos. Aquest català que havia penetrat tan a fons la història del seu país, tan profundament estimat Barcelona, la seva gent i els seus monuments, i tan bé havia representat Catalunya a Cádiz, era, no gens menys, un madrileny consumat i un partidari convençut ensems de la defensa de la unitat nacional. ¿Com explicar-se aquest fenomen d'estranya apariència? Però, ¿no és per ventura comú a tot el segle XVIII, segle de cosmopolitisme, que conduí a les lluites nacionals més tràgiques? Segle d'aparent indiferència nacional que afavorí la consolidació de les unitats. Al despotisme il·lustrat de Prússia segueix la reacció nacional dels partidaris de Stein després del fet de Jena. Els homes del despotisme il·lustrat d'Espanya foren els patriotes de Cádiz i de les Juntes de defensa nacional. El fenomen no pot ésser fortuit. Però l'Espanya del segle XIX no seguí els canvis d'Europa: no és ací el lloc d'esbrinar-ne les causes, de les quals la inèrcia dels Borbons no és pas la més baldera. El fet és que

l'evolució del segle XVIII s'interrompé. I Espanya, en lloc d'unificar-se, veié divorciar-se del seu esperit les províncies del gloriós passat econòmic, que volgueren reviuire per elles soles, amb Barcelona per guia. Així l'esperit polític de Capmany féu fallida, mentre que la seva història portava als catalans de llur antiga grandesa.

Resta, doncs, per saber tant de Capmany com de tot el segle XVIII el que hom pot beneficiar-ne; ben poc sens dubte dels ideals i dels fins polítics que les transformacions històriques han fet caducar. Però un mètode, un esperit desvetllat davant les realitats, conscient de les inadaptacions a combatre, de les transformacions a perseguir, dels fenòmens ineluctables a conèixer i a utilitzar. El segle XVIII, pare de la revolució econòmica a Anglaterra i de la revolució política a França, no ha tingut, certament, conseqüències tan transcendents a Espanya. Però hi ha participat d'aquella claredat de visió i d'aquell esperit científic que caracteritza les vigílies de grans transformacions. Del punt de mira del mètode a aplicar als fets novells, l'Espanya actual, en reprendre el gran moviment històric, té moltes lliçons a cercar en el seu segle XVIII. Capmany no n'és sinó un exemple, però un exemple dels de més envergadura.

PIERRE VILAR

(Trad. CRISTOFOR CARDÚS)

Els retaules de pedra (*)

LA publicació de *Los Cuatrocentistas Catalanes. Historia de la pintura en Cataluña en el siglo xv*, per S. Sanpere i Miquel (Barcelona, 1906), i de la *Pintura Mig-Eval Catalana. Els Primitius*, per Mossèn Josep Gudiol i Cunill (Barcelona, 1927), reclamava un treball monogràfic que completés aquelles obres, donant a conèixer els nostres escultors dels retaules de pedra dels segles XIV i XV.

El material estava aplegat, mancava solament l'impuls que pos-

(*) MONUMENTA CATALONIAE. Vol. I. *Materials per a la Història de l'Art a Catalunya. Els Retaules de Pedra*, per Agustí Duran i Sanpere, Director de l'Arxiu Històric-Municipal de Barcelona. Premi Massana. 1930. I. *Els retaules del segle XIV* Editorial Alpha. Barcelona. Índex de matèries. Relació de les làmines. Nota preliminar. VIII capítols. Notes i Inventari. 119 àmines. 143 pàgines de text (33 x 25).

sibilités de donar forma a l'obra preparada. Sortosament aparegué a bona hora el benefactor que fes possible la realització del que, sense el seu generós mecenatge, no s'hauria tal vegada aconseguit en les circumstàncies poc favorables del moment per a empreses d'un caire purament espiritual.

És cosa sabuda que els segles xiv i xv a Catalunya, pel que es refereix a les Belles Arts tenen una importància que no és possible desconèixer. Entre les obres més interessants figuren les escultòriques. Un inventari dels exemplars que es conserven, i conèixer els autors, era una necessitat de temps sentida. Ara la pàgina que faltava de la nostra història artística és escrita a bastament.

És considerable, certament, el nombre d'exemplars que esperaven l'hora de donar-se a conèixer per a estudi dels erudits i esplai dels artistes. Les obres escultòriques del període gòtic que encara es conserven a Catalunya són abundants, per més que el temps de llur esponerosa florida es redueixi gairebé a dues centúries.

La producció escultòrica medieval no es redueix als retaules. La iconografia mariana especialment és abundantíssima; les devotíssimes imatges del Crucifix, els Enterraments de Jesús, els Davallaments de la Creu, els relleus dels sepulcres, les creus de terme, etc., formen una sèrie, la importància i la riquesa de les quals no cal ponderar.

Indubtablement l'obra novíssima d'En Duran i Sampere mereix els majors elogis, perquè ha fressat el camí que condueix al coneixement complet del nostre tresor artístic. Ella forma un *corpus* de la imatgeria medieval i assenjala una orientació per a la biografia dels nostres vells escultors, suara quasi generalment ignorats.

En veritat, l'estudi de l'escultura gòtica a Catalunya no era cosa gaire planera, i els nostres arqueòlegs i erudits no hi havien dedicat especial esment, com a les obres pictòriques. ¿Seria això per les dificultats de la consulta directa o per trobar-se molts exemplars en llocs desavinents? Això fa més evident l'interès de l'obra d'En Duran i Sampere, per representar un esforç considerable haver desbrossat el camí. L'examen dels arxius on han de trobar-se les dades de la paternitat de les obres estudiades, no sempre li fou factible, puix no mancaren incomprendibles resistències que dificultaren les investigacions documentals que esperen en veure la llum.

Els retaules de pedra es localitzen a determinades comarques de Catalunya, no s'estenen més enllà dels territoris veïns, i manquen en certes contrades, riques d'altra banda en obres pictòri-

ques. L'autor ha pogut concretar l'existència de treballs escultòrics quasi exclusivament al Nord i al Sud. S'explica aquesta irregular descripció geogràfica, aquesta «ampla faixa deserta» de retaules de pedra, per la influència dels mestres pintors que, com Borrassà, centralitzaren a Barcelona llurs tallers. No admet En Duran aquesta particularitat exclusivament al material petri, puix la documentació que té consultada li ha demostrat que, de vegades, de lluny es demanava la pedra per a les construccions que exigien materials escollits, com eren els relleus dels retaules dels sepulcres, de les imatges, de les columnes dels finestrals, etc.

A la banda septentrional del nostre territori situa l'autor de retaules de pedra més antics de la sèrie que té estudiada, i assenyala, entre altres, el primer retaule de la Seu de Vic, els de Puigcerdà, Sant Joan de les Abadesses, Baget, Ripoll, el segon de la catedral vigatana i el de Castelló d'Empúries. A la part meridional se li ofereixen tres nuclis de la major importància, com són: Lleida, Tarragona i Poblet. Dels exemplars que es conserven d'aquests llocs, l'autor en presenta un acurat estudi tot fent notar les característiques dominants que obliguen a una classificació ben precisa, i creu, encertadament, que els retaules de la regió nòrdica ofereixen evidents influències portades d'Itàlia, o, si més no, dels mestres escultors del Migdia de França. Confirma aquesta circumstància en examinar el retaule d'Anglesola i el sepulcre d'Ermengol VII comte d'Urgell (ambdós robats al nostre patrimoni artístic), dels quals diu que són de *factura menys catalana* que altres exemplars contemporanis. Cita també el relleu que fou de l'església del castell de Santa Pau, obra del mestre Raimundus, i es fixa d'una manera particular en la formosíssima imatge de la Mare de Déu *Blanca*, de Sant Joan de les Abadesses, i en la de Baget, que li és semblant, obres que no s'atreveix a dir si són de mestres florentins pel silenci dels documents consultats.

Una de les figures de més acusat relleu entre els escultors quatrecentistes, és el mestre Jaume Cascalls, com fa evident el nostre autor en el seu estudi.

És l'escultor més conegut per les referències documentals que permeten d'identificar la paternitat de les seves obres, les quals formen uns grups ben destacats entre les de la seva època. Certament mereix ésser nomenat el *capdavanter de l'escola catalana d'imatgeria gòtica*. Ell creà un nou tipus de retaule, de forma quadrangular, amb composició arquitectònica quasi absent dels retaules contemporanis. L'examen del de Cornellà de Conflent, obra de

Cascalls, porta l'autor a deduir que és d'aquest escultor la coneguda estàtua de Pere de les Cerimònies, de la Seu de Girona, a la qual es dona culte amb l'advocació de Sant Carlemany, i nega la paternitat atribuïda al mestre Aloy i a Guillem de Cors.

Pot afirmar-se que Jaume Cascalls fou l'escultor *palatí*, puix, li són degudes també moltes escultures de Poblet - on treballà més de trenta anys, - en especial les tombes reials i altres obres ordenades per la casa reial. També el troba prenent part en l'obra de la Seu de Lleida. Al mateix mestre atribueix el retaule de l'església de Sant Llorenç de l'esmentada ciutat, dedicat a Santa Úrsula, i les estàtues del portal major de la Catedral de Tarragona, les quals, tal vegada, creu que poden assenyalar les acaballes de la vida artística del gran escultor.

Les recerques de Duran i Sampere li han permès també afirmar l'existència d'una escola d'escultors d'imatgeria, a l'escalf de les ensenyances de Cascalls, en què sobresurten els Aloy, Jordi de Déu, Dalmau, Balcells, etc. a Tarragona, i Bartomeu Robió, a Lleida, dels quals són molts retaules de la segona meitat del segle XIV.

D'aquests grups d'escultors destaca d'una manera particular Jordi de Déu, esclau que fou de Cascalls, el qual manumitit pel seu amo, va prendre el nom de Jordi Joan. Successor d'ell fou Pere Joan, fill seu. Remarca l'autor les característiques dels retaules d'ambdós i les condicions de llurs treballs que fan inconfusibles la respectiva personalitat dintre de l'escultura catalana trecentista. L'execrable destrucció de les obres escultòriques de Poblet fa difícilíssima l'atribució de molts fragments salvats, encara que els noms dels mestres que treballaren en el cenobi pobletà siguin a bastament coneguts.

Més sort s'ha tingut respecte al retaule dit *dels Sastres*, de la Seu de Tarragona, que l'arquebisbe Pere de Clasqueri encomanà al mestre Aloy. Les característiques d'aquesta obra són estudiades amb singular esment per Duran i Sampere. Fa notar cert *infantilisme* en les representacions i en la interpretació de les escenes figurades. Al costat de l'obra de Mestre Aloy posa, per comparació, el retaule de l'església de Santa Maria de Montblanc, *indocumentat i anònim*, si bé creu que podria atribuir-se a l'escultor Guillem Seguer o Guillem Timor, autor de la imatge de Sant Andreu de l'església de la Selva del Camp.

Com a curiositat interessant retreu el contracte de societat *collectiva*, entre Jordi Joan, abans esmentat, amb Bernat Pintor, que treballaven junts a Cervera. Aconseguí aquell mestre una impor-

tància singular, i el considera com el *fundador d'una llar d'escultors de llarga durada*. Els documents contemporanis i les obres conegudes de Jordi de Déu, donen gran relleu a aquest escultor. Duran i Sampere ha reunit dades precioses que fan possible el perfecte coneixement de tan cèlebre artista que omple amb el seu nom els finals del segle XIV.

Cal insistir en la personalitat del repetit mestre Jordi Joan o Jordi de Déu, perquè té per als barcelonins un interès especial, puix es conserven d'ell algunes de les parts més principals del frontal gòtic de la Casa de la Ciutat, per haver format part de la colla d'escultors del mestre Arnau Bargués. A més se li atribueixen les imatges de la salutació de la Verge, a l'escala de la trona de la Seu, i alguns relleus de la tanca davantera del cor de la nostra Església major.

Els capítols sisè i setè de l'obra de Duran i Sampere són destinats a historiar els autors dels retaules de Lleida, la qual cosa el porta a l'estudi dels fragments salvats del superb retaule major de la Seu Vella, i dels relleus de capelles i sepulcres, molts d'ells mutilats barroerament, records de la infàmia perpetrada per Felip V, i vergonya nacional que encara perdura.

Estudiant els fragments dels museus lleidatans, intenta aclarir la fosca que domina respecte de la filiació certa del retaule de la Seu, puix hi nota diferències cronològiques i de factura. Majors clarícies hauria obtingut si la recelosa avarícia no hagués dificultat les recerques en l'arxiu capitular lleidatà. Més sortós el Pare Villanueva, ara fa més de cent anys - i des de llavors potser ningú més - pogué visitar aquell dipòsit diplomàtic, el qual cita, en el seu conegut *Viaje literario a las Iglesias de España*, com a escultor del retaule de la Seu el mestre Bartomeu Robió.

Preferent atenció mereix la imatge de la Mare de Déu guardada en el Museu de Lleida, que probablement es veneraria en el retaule major de la catedral. L'autor exposa la qüestió de si fou obra del mestre Robió o de Guillem Solivella. Per manca de dades no es determina a donar una contesta precisa. La comparació amb la Mare de Déu del Blau, imatge que es troba en l'església de Sant Pau, de Lleida, no proporciona notícies suficients al propòsit.

La comarca lleidatana conté un copiós nombre de retaules de pedra, sencers els uns, i trossejats d'altres, sense que les recerques de l'autor hagin proporcionat les dades segures per a conèixer quins foren els autors de les obres escultòriques estudiades en l'obra que ens ocupa.

El que més caracteritza els retaules del grup qualificat de lleidatà, és la protusa decoració arquitectònica dominant la imatgeria, i, sobretot, les claraboies ornamentals que ocupen la part superior de complicada i molt variada traceria, dintre de l'estil. En això creu l'autor que els escultors seguiren una trajectòria tradicional que fou tal vegada la darrera brotada de la llavor aràbiga, típica en les obres arquitectòniques de les vores del Segre, i que no se'n troben d'iguals en les altres contrades de la nostra terra. Aquesta exuberància ornamental en els monuments gòtics lleidatans és com una supervivència de l'art romànic de la mateixa regió, de la qual són exemple les portades d'Agramunt, Cubells, Ger, Castelló de Farfanya, etc.

En dos grups classifica els retaules de les terres meridionals. L'un té per típic model el retaule de Sant Pere de l'església de Sant Llorenç de Lleida, en el qual la *manera* dels Cascalls i Robió és evident. L'altre, és representat pel retaule d'Albesa, de factura matussera. A més, en aquest grup de retaules, les advocacions són més variades, per tal com solen ésser dedicats a diversos sants i santes, no com fins aleshores preferentment a les escenes de la vida de Jesús i Maria. Es comprova amb els retaules d'Alòs de Balaguer, de Corbins i d'altres. En el primer la dedicació és doble, això és: la Verge Maria i Sant Pere Màrtir, cosa que no era usual, si bé més tard apareix aquesta singularitat en els retaules de Vic, Ger i Forès. Això sol indicar una comunicació dels obradors dels mestres d'aquells grups de retaules.

En l'esmentada església de Sant Llorenç, de Lleida, es conserva el retaule de Santa Llúcia, típic dintre de la sèrie per l'exuberant decoració arquitectònica. En el museu episcopal de la mateixa ciutat es guarden dos relleus, restes d'un retaule procedent de Granyena, que l'autor classifica entre els del citat grup, al qual adjunta el de Castelló de Farfanya dedicat a Sant Andreu, Sant Nicolau i Santa Úrsula, amb relleus d'històries d'aquests sants, desordenadament barrejats, i els relleus del retaule procedent de l'església subterrània de Sant Pere de Ger, junt amb la imatge de la Verge que s'hi venera. Assenyalen aquestes obres, com observa l'autor, *un aire de família* amb les examinades d'Albesa i les de Saidí.

Altres exemplars del Museu lleidatà estudiats en l'obra d'En Duran, són compresos en l'agrupació albesenca. Tals, els fragments de Sunyé, amb històries de Sant Antoni Abat; de Cubells, dedicat a Sant Bartomeu; d'Albalat de Cinca, i d'altres, procedents

dels llocs de la ratlla d'Aragó, que revelen una expansió dels nostres escultors vers contrades frontereres amb Catalunya.

L'autor titula el capítol vuitè, últim de l'obra, *Les derivacions esporces*, i en ell s'ocupa dels retaules que es caracteritzen per la delicada profusió de l'ornamentació arquitectònica, que recorda més el treball de l'argenter que no pas el de l'escultor. En aquest particular es fan notar els retaules de Torrebesses, Ger i Castelló de Farfanya, indubtables derivacions de l'escola de retaules lleidatans, amb singularitats, però, que els donen una evident originalitat. Altres exemplars, com per exemple, el retaule de Forès, s'allunyen dels esmentats, per quant en ells es nota una obra *rural*, sense esperit d'escola. S'evidencien més aquests caires si es comparen les seves escultures amb la vella estàtua de la Figuera del Museu de Barcelona, que és una de les millors de l'escultura gòtica catalana, com afirma En Duran, en aclarir-ne la significació iconogràfica.

Finalment l'autor dóna compte de diverses escultures, fragments dispersos de retaules perduts o destruïts i recollits en els nostres museus, i colleccionats com a relíquies.

La síntesi de l'obra objecte de la present recensió, el mateix autor l'expressa en aquests termes: «Els agrupaments que hem intentat de fer en els retaules de pedra del segle XIV no permeten la classificació total d'aquestes obres. Alguns retaules cauen fora de les òrbites assenyalades, i no mostren clares llurs derivacions artístiques». De totes maneres entenem que ressurtien ben destacats els grups de Lleida, Tarragona i Albesa, i, per més que no es mostren units ni amb característiques precises, revelen indubtables derivacions d'alguns d'aquests grups principals.

La darrera part de l'obra conté unes indicacions sumàries sobre l'origen de la col·locació d'imatges de talla, aïllades damunt dels graons de la mesa dels altars seguint una norma litúrgica de l'època romànica i continuada en el període següent, que fou ben tost completada amb els retaules de pedra i els pintats. Tal vegada influïren en l'abundància d'històries esculpides els treballs dels escultors vinguts d'altres terres, els quals crearen entre nosaltres escoles o tallers, centres de producció necessaris per l'abundosa construcció de capelles secundàries en les naus laterals de les noves esglésies, fundacions de nobles, de gremis o de confraries. També creu l'autor que influiria en la riquesa ornamental dels retaules de pedra, la construcció dels tabernacles per a la reserva eucarística, que la litúrgia de l'època manà que fos posada en lloc

preferent dels altars, puix els escultors voldrien imitar amb la pedra les exquisitats de l'orfebreria contemporània.

L'obra meritíssima del senyor Duran i Sampere, malgrat qualificar-la modestament de *petit inventari provisional que algun dia caldrà establir amb major vigor d'informació i de crítica*, creiem que si tal vegada no ha esgotat la matèria definitivament, no està molt lluny d'haver-ho aconseguit, i pot donar-se per satisfet de l'esforç que representa, atenent les condicions i mitjans no sempre fàcils amb què poden emprendre's entre nosaltres aquesta mena de treballs. Un fervent desig fa esperar la ràpida publicació dels retaules de pedra catalans del segle xv, que completarà els propòsits del fundador del Premi Massana, tan justament adjudicat al nostre benemèrit consoci.

PELEGRÍ CASADES I GRAMATXES

La divisió territorial de Catalunya

CATALUNYA, a partir de la Reconquesta, estigué dividida en comtats; després, en vegueries; més tard, en corregiments, i momentàniament, en departaments, durant l'ocupació napoleònica, fins que l'any 1833 - fa ara un segle - per una real ordre quedava esquarterada en províncies.

La unitat de Catalunya conscientment o subconscientment s'ha mantingut en tot temps arrelada a l'esperit del poble. La divisió provincial produí una ferida que amb el desvetllament de la sensibilitat política s'ha fet viva; per això avui, restablerta la unitat catalana, hom no vol veure ni rastre d'aquell repartiment en la futura reorganització administrativa. Cal recordar que els territoris provincials presenten anomalies d'atribució, com la d'anar el Solsonès a Lleida i el Ripollès a Girona, o la de trossejar el Penedès i repartir encara la Cerdanya, ja mig partida.

Amb tot, aquestes anomalies, que hom podria corregir amb uns retocs, no són pas el defecte cabdal de la divisió blasmada. Aquest defecte essencial és la discordança que establia entre la concentració dels organismes administratius i governamentals i les corrents socials i mercaderes, la qual cosa ha creat una duplicitat de centres de polarització humana. (Aquesta divergència, que no

es manifestà mai d'una manera explícita, té la seva manifestació popular en l'animadversió general envers el sistema de províncies; per això constituïa l'alçaprem subconscient de l'antiprovincialisme de tot moviment patriòtic). Prova el que diem el fet que paral·lelament a la capital tradicional de Tarragona, Tortosa es converteixi en un focus d'atracció diferencial; que, malgrat la proximitat, Reus absorbeixi mercantilment els negocis d'una gran part de les terres tarragonines; que Lleida, plena de potencialitat, no pugui animar la vida i les activitats dels pobles endinsats en el muntanyam pireneic; que Manresa i Vic copsin els afers i les simpaties d'una gran part de la Depressió central i de la Muntanya, malgrat l'atracció cabdal barcelonina, i que Girona no hagi pogut atraure complidament la convergència total de les seves comarques. Aquesta interposició de nuclis atractius entre les capitals provincials i llurs perifèries palesen unes realitats que no poden deixar d'ésser reconegudes en qualsevol pla d'estructuració político-administrativa de Catalunya. Val a dir que més o menys eficientment, - eficiència variable, però a través del temps, - la divisió medieval en vegueries, i la seva succedània en corregiments, s'emmotllava millor a les realitats socials i mercaderes de la vida catalana.

* * *

La Generalitat de Catalunya, ja en el període provisional del seu instaurament, s'afanyà a nomenar una Ponència que estudiés i formulés un projecte de divisió comarcal de la nostra terra (1).

La idea de comarca, concepte viu en el poble, dins el renaixement polític de Catalunya ha estat una afirmació oposada a l'organització en províncies. La força d'aquesta oposició ha convertit la idea de comarca en un «imperatiu categòric». No obstant, els ponents, que s'havien ocupat del problema comarcal a Catalunya en estudis anteriors a la comesa rebuda, sabien la disparitat de criteris que hi ha entre els tractadistes que han tractat de comarques. Recordem, només, que mentre hi ha autor que assenyala cinquanta-cinc comarques, un altre no n'estableix més que dinou, i que en la trentena de divisions conegudes són emprats en suma més de dos-cents noms diferents, i d'aquests, els noms idèntics sovint indiquen territoris d'extensió diferent. Hi ha, doncs, en el

(1) La Ponència de la Divisió Territorial fou creada el 16 d'octubre del 1931. Foren nomenats ponents els senyors Antoni Bergós, Pere Blasi, Manuel Galès, Josep Iglésies, Miquel Santaló, Felip Solé, Ferran Valls i Taberner i el que subscriu, sota la presidència del Conseller de Cultura, senyor Ventura Gassol. Més tard renuncià el seu càrrec el senyor Valls i Taberner i s'amplià la Ponència amb els senyors Antoni Rovira i Virgili i Antoni Esteve.

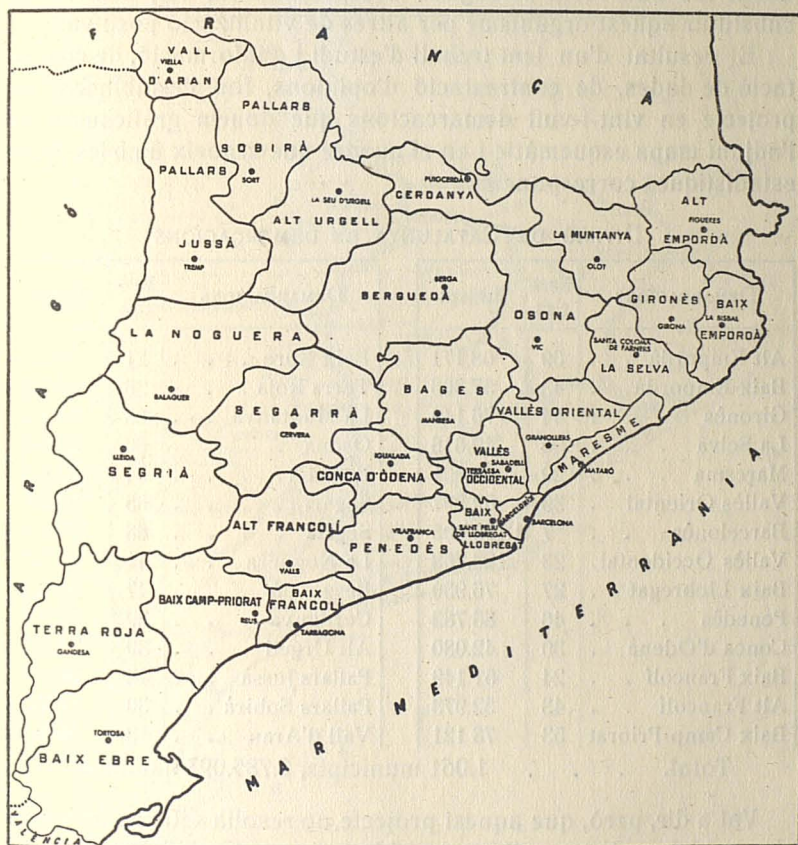
En mirar-lo, encara que hom deixi de banda els enclaus dels quals ha estat suprimit el nom per llur petitesa, hom en treu la impressió que les respostes dels ajuntaments han donat, en general, una divisió esbocinadora i incongruent. Amb tot i que algunes comarques tradicionals es destaquen sense gaires anomalies, és evident que aquest mapa de comarques no donava cap norma per a una divisió natural i pràctica de Catalunya. En canvi, el resultat de l'enquesta respecte als mercats amb la radiació atractiva d'aquests, oferia un punt de concentració territorial que traduïa les relacions mercaderes i socials entre els pobles d'una gran rodalia i dibuixava, per tant, l'existència d'unes comarques vives. Viles i ciutats com Figueres, la Bisbal, Girona, Granollers, Vilafranca, Reus, Tortosa, Vic, Berga, Tàrrrega, Balaguer, Lleida, Puigcerdà, la Seu, constituïen realment uns veritables centres comarcals. Hi havia, ultra aquests, centres secundaris entre les àrees d'aquells, centres que, per llur posició, eren nuclis urbans atractius, i si llur situació o llur passat els era propici, esdevenien així mateix nuclis comarcals, com és el cas de Montblanc, Cervera, Tremp, Solsona, Sort i alguns altres. Eren, doncs, nuclis de població que calia tenir en compte com una base del repartiment que s'havia de fer. Ultra aquestes viles i ciutats, calgué tenir en compte, així mateix, alguns nuclis urbans que per haver sobrepassat l'estadi mercader i haver-se convertit en focus industrials, eren igualment centres comarcals, per bé que no tinguessin aquella característica. Tal és el cas de Sabadell, Terrassa, Manresa, Sant Feliu del Llobregat i Vilanova.

Cada un d'aquests diversos tipus de nuclis constituïen, doncs, el centre natural d'un territori dintre del qual els homes estan relacionats constantment per llurs tractes mercantils i socials, relacions afavorides, a més, per una xarxa de comunicacions estructurada a base de les relacions susdites. Aquest fet general s'imposà ben aviat a l'esperit dels ponents: calia, doncs, establir unes circumscripcions al voltant d'aquells nuclis.

Hi havia, però, un altre ordre de consideracions a tenir en compte: la conveniència de no establir un nombre desmesurat de divisions, perquè faria costosa l'administració governamental de Catalunya. Per això, a les terres baixes ben poblades, convenia que les circumscripcions no deixessin de reunir uns cinquanta mil habitants. Aquesta quantitat no era estrictament un mòdul; era només un punt de mira.

Amb els dos elements de judici, hom procedí a estructurar una divisió territorial per a la qual en alguns casos calia acoblar co-

marques o subcomarques, les quals per si soles no donaven el mínim d'habitants que, per regla general, hom havia estimat necessari per a cada circumscripció. Aquests acoblaments topaven en certs casos amb antagonismes inveterats que calia apaivagar per fer viable el projecte, per la qual cosa hom visità les poblacions

Mapa de Catalunya. Primer projecte en Demarcacions establert per la Ponència de la Divisió Territorial, de la Generalitat

afectades per tal de raonar amb els interessats la conveniència dels acoblaments. De passada foren visitades les poblacions perifèriques i estudiats llurs casos, a fi d'atribuir-les al territori divisional que fos més avinent. Aquests viatges de persuasió i d'estudi refermaren el concepte viu que dels problemes i de les realitats territorials tenia la Ponència i permeteren d'ajustar, millor encara,

el treball que li havia estat encomanat. Així hom rectificà el pensament primer de suprimir les capitalitats de partit judicial que no fossin estrictament necessàries, puix que s'adonà que, ara com ara, alguns centres amb jutjat senten massa lligats a llurs activitats aquests serveis administradors de la justícia; desposseir-los-en fóra donar-los una forta sotragada decepcionadora; cal, amb temps, substituir aquest organisme per altres de vitalització positiva.

El resultat d'un lent treball d'estudi i d'informació, de computació de dades, de contrastació d'opinions, fou l'establiment del projecte en vint-i-vuit demarcacions que donem gràficament en l'adjunt mapa esquemàtic i en el quadre que segueix amb les dades estadístiques corresponents.

DIVISIÓ DE CATALUNYA EN DEMARCACIONS

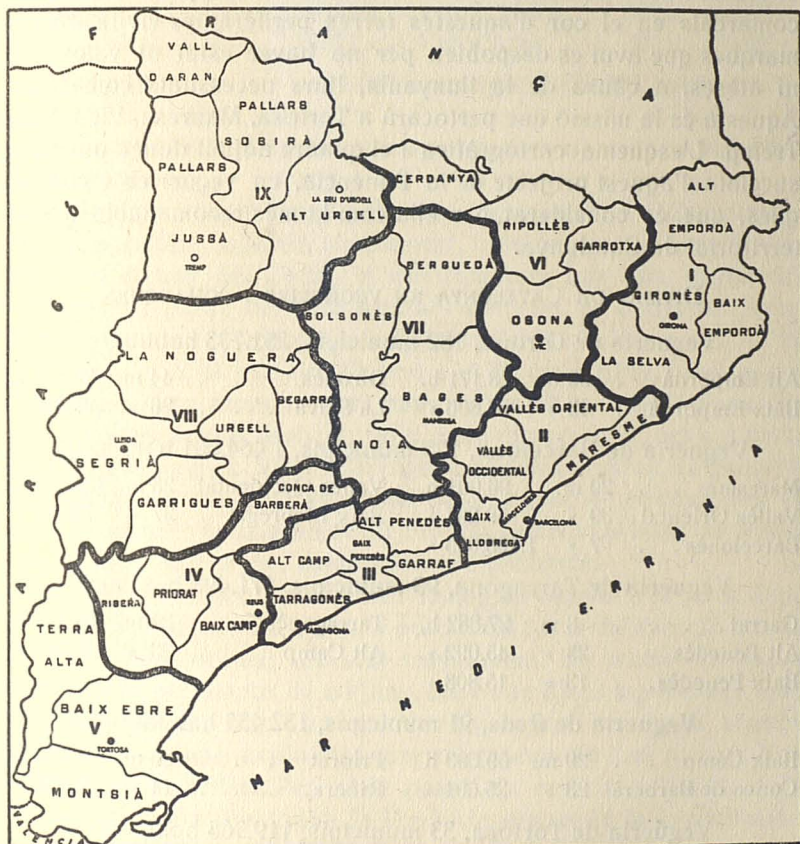
DEMARCACIONS	Municipis	Habitants	DEMARCACIONS	Municipis	Habitants
Alt Empordà . . .	69	68.171	Baix Ebre . . .	21	97.115
Baix Empordà . . .	43	57.806	Terra Roja . . .	26	50.543
Gironès . . .	44	76.140	La Muntanya . . .	38	53.348
La Selva . . .	26	49.616	Osona . . .	60	89.662
Maresma . . .	29	96.001	Bages . . .	34	87.104
Vallès Oriental . . .	39	59.297	Segarra . . .	65	66.267
Barcelonès . . .	7	1.103.005	Segrià . . .	68	125.954
Vallès Occidental . . .	23	128.768	La Noguera . . .	41	49.728
Baix Llobregat . . .	27	76.930	Berguedà . . .	47	50.421
Penedès . . .	46	88.782	Cerdanya . . .	29	17.118
Conca d'Odena . . .	30	42.080	Alt Urgell . . .	39	22.153
Baix Francolí . . .	24	51.149	Pallars Jussà . . .	42	26.317
Alt Francolí . . .	43	52.973	Pallars Sobirà . . .	30	13.722
Baix Camp-Priorat . . .	53	78.121	Vall d'Aran . . .	18	6.802

Total. 1.061 municipis, 2.785.093 habitants

Val a dir, però, que aquest projecte no resolvia satisfactòriament alguns dels més complicats problemes que la divisió territorial plantejava; a més, en establir aquesta divisió, d'un sol grau equiparava totes les capitalitats demarcacionals entre elles i resultava massa igualitària. Les ciutats tradicionals, com les ciutats més modernes, apareixien en idèntica categoria. Entre els problemes es destacaven el dels acoblaments comarcals i el de dualismes vius dins d'una mateixa comarca, la qual per la seva extensió o per la seva densitat de població no podia ésser dividida.

El plantejament d'aquestes qüestions portà naturalment a un

nou projecte de divisió territorial, en dos graus: un d'agrupament de municipis i un altre d'acoblament d'aquestes agrupacions. La facilitat d'encaixar l'aplec de municipis, en general, amb el concepte popular de les comarques, féu que en el primer repartiment rebés cada circumscripció el nom de «comarca» junt amb la seva

Mapa de Catalunya. Segon projecte en Vegueries i Comarques, establert per la Ponència de Divisió Territorial, de la Generalitat

denominació més estesa, o bé una altra que li fos ben adient. I l'agrupament supercomarcal fou distingit amb el nom, cinc vegades secular i encara vivent, de «vegueria». Amb aquest segon projecte, Catalunya es divideix en trenta vuit circumscripcions de primer grau - equivalents als districtes judicials, que són trenta sis, sense comptar-hi els barcelonins - i en nou circumscripcions de

segon grau, que representen un desdoblament dels territoris provincials d'ara.

La reducció d'aquests territoris, en superfície, permet l'acostament de certs organismes político-administratius a les terres més allunyades de les capitals de província, sobretot vers el sud i vers el centre i nord de Catalunya. L'establiment de capitalitats supercomarcals en el cor d'aquestes terres perifèriques vivificarà comarques que avui es despoblen per no haver estat ni valorades ni ateses, a causa de la llunyania, llurs necessitats comarcals. Aquesta és la missió que pertocarà a Tortosa, Manresa, Vic i Seu-Tremp. L'esquema cartogràfica i el quadre adjunt donen una idea succinta d'aquest projecte de la Ponència, en vegueries i comarques, que és considerat per ella com la més recomanable divisió territorial de Catalunya.

DIVISIÓ DE CATALUNYA EN VEGUERIES I COMARQUES

Vegueria de Girona, 182 municipis, 251.733 habitants

Alt Empordà . . .	69 m.	68.171 h.	Gironès . . .	44 m.	76.140 h.
Baix Empordà . . .	43 »	57.806 »	La Selva . . .	26 »	49.616 »

Vegueria de Barcelona, 125 municipis, 1.464.001 habitants

Maresme . . .	29 m.	96.001 h.	Vallès Occidental	23 m.	128.768 h.
Vallès Oriental	39 »	59.297 »	Baix Llobregat . . .	27 »	76.930 »
Barcelonès . . .	7 »	1.103.005 »			

Vegueria de Tarragona, 93 municipis, 171.498 habitants

Garraf	8 m.	27.882 h.	Tarragonès . . .	24 m.	51.149 h.
Alt Penedès . . .	25 »	45.092 »	Alt Camp	23 »	31.567 »
Baix Penedès . . .	13 »	15.808 »			

Vegueria de Reus, 91 municipis, 132.435 habitants

Baix Camp	29 m.	59.693 h.	Priorat	25 m.	18.851 h.
Conca de Barberà	23 »	25.601 »	Ribera	14 »	28.290 »

Vegueria de Tortosa, 33 municipis, 119.368 habitants

Baix Ebre	10 m.	57.016 h.	Terra Alta	12 m.	22.253 h.
Montsià	11 »	40.099 »			

Vegueria de Vic, 127 municipis, 160.128 habitants

La Garrotxa	29 m.	42.616 h.	Ripollès	26 m.	33.878 h.
Osona	49 »	72.181 »	Cerdanya	23 »	11.453 »

Vegueria de Manresa, 116 municipis, 181.162 habitants

Bages	34 m.	87.104 h.	Anoia	34 m.	42.702 h.
Berguedà	33 »	39.679 »	Solsonès	15 »	11.677 »

Vegueria de Lleida, 165 municipis, 235.774 habitants

Segarra . . .	26 m.	21.711 h.	Segrià . . .	42 m.	94.106 h.
Urgell . . .	31 »	38.381 »	La Noguera . .	41 »	49.728 »
Les Garrigues .	25 »	31.848 »			

Vegueria de la Seu-Tremp, 129 municipis, 68.994 habitants

Alt Urgell . .	39 m.	22.153 h.	Pallars Sobirà .	30 m.	13.722 h.
Pallars Jussà .	42 »	26.317 »	Vall d'Aran . .	18 »	6.802 »

Total general. . . . 1.061 municipis, 2.785.093 habitants

Per a acabar, farem uns comentaris a dues aparents anomalies del projecte.

La proximitat de les capitalitats de vegueria Reus i Tarragona, que hom podria suposar, simplement, influïda per una rivalitat de les dues ciutats del Camp, té quelcom més que una inspiració «folklorica»: prové de dues realitats diferents, no oposades. Reus és un mercat intercomarcal la influència del qual s'estén més enllà del Camp, fins al cor del Priorat i la Ribera d'Ebre. Mentre que Tarragona, si no atreu mercaderament les comarques veïnes, en canvi relliga a ella amb el tràfic, cada dia creixent, del seu port, les terres d'aquelles. Reus i Tarragona són dos centres de polarització humana que no s'exclouen, però tampoc no es confonen; el desconeixement de la seva doble realitat ha creat al llarg del temps una rivalitat que és més epidèmica que profunda.

La capitalitat geminada la Seu-Tremp és deguda a la poca densitat de poblament del Pireneu occidental i a la deficiència actual de les comunicacions, sobretot travesseres. Es tracta de terres pobres que, per manca de mitjans, malviuen d'una agricultura magra, quan podrien tenir una ramaderia pròspera auxiliada econòmicament per una explotació forestal assenyada i un turisme ben servit i ben encarrilat. Per tal de posar els serveis a l'abast dels pobles d'aquella Muntanya la Ponència suggereix la duplicitat de serveis que calguin, centrats a Tremp i a la Seu, en espera que una transformació del país i una densificació de comunicacions permetin una divisió normal a aquelles terres.

L'espai de què podem disposar per a aquesta exposició comentada del treball de la Ponència de Divisió Territorial ens priva d'entrar en més detalls, per la qual cosa remetem el lector al llibre i als mapes que amb els estudis realitzats i els projectes elaborats acaba de publicar la Generalitat de Catalunya.

CRÒNICA

CENTRE

LA PORTADA DEL NÚMERO DE MARÇ.— La portada del número anterior dedicat a la neu i l'esquí, és deguda al nordre consoci senyor Miquel Farré i Albages.

Ho diem per tal de correspondre a les preguntes de molts que l'han lloada, pel bell efecte obtingut amb un sol color, ja que l'artista modestament deixà de signar-la.

L'HORA D'ESTIU.—El CENTRE s'adreçà oportunament al Govern català amb prec que gestioni la implantació de l'hora d'estiu per ésser d'un gran interès per a l'excursionisme i el turisme a Catalunya.

UN DESCOMPTE ALS SOCIS DEL CENTRE.— L'«Optical Fraco-Espanyola C. Cottet, S. A.» ha tingut la gentilesa de distingir el CENTRE i als seus socis amb l'oferiment d'un descompte del quinze per cent en totes les compres que facin en l'esmentada casa, excepció feta dels articles de la casa Zeiss, mitjançant la presentació del carnet d'identitat amb el rebut del trimestre corrent.

OBITUARI.—Darrerament han traspasat els socis del CENTRE senyors Lluís Daunís i Grau, Victori Bisbal i Ridaura, Joan Camprobí i Alumà i Albert Oliver i Suñé.

La desaparició d'aquests malaguanysats consocis ha estat per al CENTRE una sensible pèrdua. Trametem a llurs respectives famílies el nostre més sentit condol.

LES ALLAUS.—El dia 17, el senyor Ignasi Escudé donà una interessant conferència sobre l'esmentat tema, ben poc tractat fins ara i que per això despertà més l'interès dels ex-

cursionistes i molt especialment dels esquiadors.

Secció de Fotografia

Aquesta Secció, els dies 25 i 26, realitzà una excursió a Pons, Gualter i Baronia de Rialb.

A més, els dijous ha celebrat sessions en les quals han estat projectats clixés de diversos socis.

Secció de Geografia i Geologia

LA RENAIKENÇA ECONÒMICA DEL SEGLE XVIII, A CATALUNYA.—El dia 10 de març, el professor senyor Pierre Vilar, de l'Institut de Geografia, de la Sorbona, de París, va donar una interessant conferència sobre aquest tema.

El conferenciant en començar la seva docta peroració estudià els factors històrics i jurídics que prepararen la renaixença econòmica des del segle XVIII, i les formes econòmiques que des de l'any 1750 varen crear-se per aquella renaixença, de les quals destaquen les indústries de les indies i de la filatura de cotó.

Aquesta activitat tèxtil és fixada en tres formes: la filatura rural de cotó americà distribuïda per les valls catalanes pels fabricants d'indies més importants de Barcelona; tot seguit l'activitat d'aquests fabricants en el teixit i en l'estampat - tallers concentrats relativament de 20 a 120 oficis -; i finalment una munió de petits fabricants independents teixint a Barcelona el cotó comprat prèviament filat a l'estranger.

Els capitals derivaren dels antics petits industrials i sobretot del comerç; l'organització financiera resta malauradament primitiva, més l'organització patronal en la «Real Compañia de Hilanza» abasta un model

de cooperació. Quant a la tècnica, en principi perfeccionada pel que fa a la tintura i a l'estampatge, féu el pas decisiu en 1789 per la introducció curiosament simultània de les noves màquines de filar angleses, de procediments manuals i hidràulics.

El comerç al seu entorn va afavorir l'extensió de la indústria, sobretot pel seu desenvolupament en terres americanes; els dirigents del comerç català tingueren una veritable visió d'una gran política colonial. Una curiosa circumstància fou l'empena donada a Catalunya per l'estancament de la indústria francesa en 1789, empena comparable a la de 1914-1917.

Mes, des d'aquella data havia cessat la temptativa d'*economia dirigida* inaugurada a Madrid pels ministres de Carles III; els defalliments polítics produïts per la pèrdua de les colònies espanyoles devia ésser, més que les guerres mateixes - la napoleònica i la civil - la causa essencial del retrocés de l'economia catalana del segle XIX.

L'INSTITUT DE GEOGRAFIA ALPINA DE GRENOBLE A CATALUNYA. — Aquesta Secció ha completat la tasca d'organització material i científica de la visita que, patrocinada per la Generalitat de Catalunya, haurà efectuat durant la Setmana Santa la meritíssima institució de la Universitat grenoblesa.

Hom ha tingut cura de fer un itinerari que permeti als nostres hostes fer-se càrrec del nostre paisatge i de les nostres activitats agrícoles i comercials, en el temps just d'una setmana.

Se'ls haurà rebut amb autocar a Figueres. Després hauran seguit la següent ruta: Figueres, Empúries, Sant Sebastià de Palafrugell, Girona, Olot, Vic, Moià, Manresa, Súria, Igualada, Cervera, Tàrraga, Tremp, Torre de Cabdella, Lleida, Reus, Cambrils, Tarragona, Sitges, Vilafranca del Penedès, Terrassa i Barcelona.

Els professors i alumnes france-

sos inscrits a l'excursió a Catalunya depassaran la trentena, i hauran estat obsequiats pels Ajuntaments de les poblacions del trajecte.

Oportunament donarem compte de la realització d'aquest viatge d'estudis.

Secció d'Esports de Muntanya

EXCURSIÓ DE NÚRIA A LA MOLINA, PER PUIGMAL, COLLADA DE TOSSES I PUIGLLANÇADA. — Dia 19 de març. Participants: Domènec Aiximeno, Rossend Flaquer i Joan Roig.

Itinerari: Sortida de Núria a les 6 h. 30 m. del matí i amb els esquís posats, pugem pel torrent de la coma de l'Embut, completament tapat per la neu. Es guanya alçària sempre per dintre del torrent fins a sota del pluviòmetre, el qual deixem a la dreta, i d'allí a la carena i cim del Puigmal. Són les 8 h. 30 m.

Al vessant de la coma de l'Embut descansem a sota mateix del Puigmal, en un sot. (Un company ens ensenya la manera de descansar sense asseure's damunt la neu. Es claven els esquís drets a una distància de mig metre, les cares encerades a l'exterior; per entre les fixacions es passen els bastons, i ja tenim un suport rudimentari, però recomanable). A les 9 h. 30 m., amb esquís, baixem fins al pas dels Lladres, aquí passem els esquís dels peus a l'espatlla, i passem un tros de carena fins a sota el pic de Dòrria. Amb llargues esquiades per neu completament uniforme que el sol ha estovat, passem el pla de Salines, remuntem les darreres estrebacions i arribem a la collada de Toses a les 12 h. 30 m., on la carretera és oberta sense cap mica de neu.

A les 13 h. 30 m. deixem la collada, i després de deixar un camí que mena a una borda en ruïnes, continuem en direcció als plans d'Anyella (14 h. 45 m.). Rossend Flaquer baixa directament a Font Canaleta. Una pujada llarga i suau ens porta al Puigllançada, 16 h.; sortida 16 hores 15 m.

Amb bella davallada, que fem durar allargassant-la, arribem a Font Canaleta a les 17 h.

En el tren de les 18 h. 48 m. retornem a ciutat.

Horari total sense descansos: 8 hores 15 minuts.

Secció d'Arqueologia

UNA VISITA A LA CATEDRAL.—El diumenge 26 del febrer darrer, aquesta Secció visità el tresor de la Seu de la nostra ciutat.

Habilitada modernament una dependència de la sagristia de la nostra església major, per a custòdia de les joies litúrgiques que formen avui l'esmentat tresor, pot ésser còmodament examinat. En adequada instal·lació dintre d'armaris són exposats els objectes utilitzats per al culte, i en caixa de seguretat el superb ostensori del *Corpus* i la històrica cadira de Martí V que li serveix de tron.

Sumament reduïts en nombre, si bé no en importància, són els objectes que es conserven de la grandíssima riquesa que la pietat de les generacions pretèrites acumulà en la nostra catedral. L'inventari que els capitulars Jaume de Sentmenat i Antoni Cabrera, i els beneficiats Nicolau Martí i Pere Calvó, per manament del Rvnd. Capítol, formaren amb data de 15 de setembre de 1522, detalla amb minuciositat suma joies i objectes litúrgics que 400 anys enrera constituïen el tresor catedralici (1). En les guerres i incautacions de tota mena que sofrí durant els darrers tres segles la nostra Pàtria, foren les esglésies les primeres en experimentar les depredacions més lamentables i la pèrdua de la major part dels objectes de vàlua intrínseca i de gran interès històric i artístic.

Per sort, quelcom s'ha salvat del gran naufragi, i encara poguérem admirar el que ha restat.

La nostra curiositat hagué de concretar-se a les joies, ja que no estan exposades les robes i ornaments litúrgics, la pèrdua dels quals ha d'ésser molt més considerable, atesa la matèria de què són fets. Entre el principal veïrem dues creus processionals d'argent daurat amb esmalts, figurant, en la major, la Verge, Sant Joan i l'Apostolat, i en la menor, els quatre Èvangelistes; una urna, d'argent, amb relíquies; la caixa de fusta, coberta de fulla d'argent, amb la relíquia del cos d'un Sant Innocent, que el rei Joan I donà en 1388; la imatge de Santa Eulàlia, obra del segle XVII; un *Signum Crucis*; diversos calzes, tot d'argent; un bàcul, amb esmalts, etc. Però el que causà a tots profunda admiració fou la magnífica Custòdia, que en la diada del *Corpus Christi* i en la Capvuitada s'oferia a la veneració dels barcelonins. Impossible de donar una idea, en una senzilla nota, de la riquesa que hi ha en ella acumulada, material i moral si es tenen en compte els records històrics de tan superba joia, que significa en la història de l'Art sumptuari una de les obres més cabdals que al món sien.

UNA VISITA A ALCALÀ D'HENARES.—El senyor Francesc Blasi donà la seva anunciada conferència sobre Alcalà d'Henares, en dues sessions que tingueren lloc durant el mes de febrer.

La descripció d'Alcalà d'Henares, digué el conferenciant, posa de relleu el paisatge àrid, planer i desert dels voltants de Madrid, en els quals l'agricultura és escassa. Com diantre els madrilenys adoptaren Sant Isidre per Patró! Tal vegada perquè a Sant Isidre li llauraven la terra mentre ell pregava, i políticament podem dir que fins ara ha estat així.

De la ciutat d'Alcalà, el conferenciant féu remarcar la seva urbs, els carrers de la qual gairebé tots són portaxats i empedrats amb pedres rodones que són un martiri per als peus.

(1) Mossèn Josep Mas, pvre.: *Inventari de la Sagristia de la Seu de Barcelona, pres en 1522*. Barcelona, 1923.

Quant a monuments artístics, cal remarcar la Catedral, la Universitat, el Palau Arquebisbal i algunes esglésies que foren descrites i il·lustrades amb projeccions pel conferenciant.

Aquest acabà la conferència amb una al·lusió a la passivitat dels habitants d'Alcalà, que no tenen ni ànima per sostreure's a la davallada que ha sofert el seu poble, de gran

puixança en temps del Cardenal Cisneros.

Secció de Cinema

Les activitats de la Secció han estat dedicades ultra les tasques normals, al desenrotllament del II Concurs Català de Cinema Amateur, que constitueix una evident demostració de la vàlua dels nostres cineïstes.

BIBLIOGRAFIA

HIGINI ANGLÈS, PREV.—*El Còdex Musical de las Huelgas*.—Institut d'Estudis Catalans, Biblioteca de Catalunya, 1931, 3 volums. Volum I, introducció; Vol. II, facsímil; Volum III, Transcripció.

Apressem-nos a dir amb una mica d'orgull que la publicació d'obres d'aquesta mena fa honor a una cultura i sap desvetllar l'admiració de tot el món musical. Tres grans volums *in fol.* de més de tres-centes pàgines cada un, constitueix un esdeveniment memorable que no sovinteja gaire i enriqueix considerablement la nostra bibliografia.

Val a dir que això és degut exclusivament al talent privilegiat i a l'esforç constant i incansable de Mossèn Higiní Anglès, director del departament de música del nostre Institut d'Estudis Catalans. Les publicacions fins ara aparegudes i les que veuran la llum a no trigar formen una tasca immensa capaç d'enlairar el passat històric d'un poble.

Mossèn Anglès, en el prefaci d'aquesta obra, ens dóna una idea detallada del que representa aquest pla formidable de treball.

El Còdex Musical de las Huelgas és un monument musical fins ara inconegut. Aquest històric i senyorial Monestir de religiosos de l'ordre del Císter, que avui encara existeix ufanós i ple de vida prop de Burgos, fou fundat l'any 1180 per Alfons VIII

de Castella i la seva muller Elionor d'Anglaterra. Durant el segle XIII assolí una importància extraordinària; els membres de la família reial de Castella hi tenien llur sepultura; d'una manera solemne i pomposa els prínceps i nobles hi eren armats cavallers, hi celebraven llurs noces i les cerimònies de llurs coronacions; la noblesa castellana considerava com un altíssim honor que alguna de les seves filles vestís l'hàbit de religiosa d'aquest famós convent.

Les cerimònies litúrgiques tenien en aquest Monestir una grandiositat imponent que atreia un concurs extraordinari de fidels. El cant gregorià hi tenia un lloc preferent i era interpretat amb coneixement i amb escrupolosa cura. El cor de religioses, compost d'un centenar de veus, alternava amb una secció seleccionada de clergues que variava entre vuit i disset.

El repertori de composicions destinades al culte era contingut en el llibre de cor que portava el títol de *Còdex Musical de las Huelgas*, el manuscrit del qual fou copiat cap a l'any 1325 per ordre de l'abadessa Maria González de Aguero. Podem dir que aquesta és l'única col·lecció notable de música polifònica que s'ha conservat al mateix lloc on ha estat copiada i executada. Mossèn Anglès ens dóna íntegrament aquest Còdex compost de cent vuitanta-sis composicions que en forma de fac-

símils impecablement reproduïts, omplenen el segon volum d'aquesta obra.

El primer volum, encetat amb una copiosa i ben interessant bibliografia, va destinat a la història i a la crítica del contingut del manuscrit. En una introducció que omplena noranta-cinc pàgines del volum, Mossèn Anglès aboca tot un davassall de notícies i documents inèdits referents a la cultura musical hispànica des del segle VI al XIV. La riquesa i abundor de documents aplegats en aquesta introducció fan esperar que, a no trigar, la història completa de la música religiosa a les terres hispàniques, podrà ésser un fet en mans del director del departament de música de l'Institut d'Estudis Catalans. L'estudi de Mossèn Anglès va encaminat preferentment als *organa*, als *tropus* i a les *seqüències* que són les tres branques de la música a veus dels temps antics. El *tropus* a una veu era propi del cantor solista. Ben aviat va fer-se costum d'afegir una veu acompanyant en forma de dos cants, per la qual cosa prenia el nom de *discantus*. Aquesta novetat va trobar tot seguit devots i va obrir-se pas entre els monjos i clergues medievals. Tots els textos del *Proprium* i de l'*ordinarium* de la Missa varen sofrir la prova del *discantus*. I cal confessar que moltes d'aquestes provatures eren ben reeixides o donaven la sensació d'una polifonia incipient i plena de belleses inospitades. Cal només fullejar el present manuscrit per a ensopegar bons exemples que ens revelen com aquells músics sentien ja a la seva manera la polifonia que més endavant havia de prendre ampla volada i s'havia de manifestar d'una manera definitiva.

Un llarg i ben documentat capítol d'aquesta obra va encaminat a l'interessant estudi de les proses dels còdexs peninsulars i de les de las Huelgas. Referent a aquest punt diu molt encertadament Mossèn Anglès: «La melodia de les proses és una de les qüestions cabdals de la música monòdica de l'Edat mitjana.

Aquest repertori musical és una deu inexhaurible on van anar a xucclar, sens dubte, molts dels trobadors per les melodies de llurs obres. El repertori dels cants tropats i de les tonades de les seqüències és una qüestió de màxim interès per les melodies internacionals de l'Edat mitjana, i per l'estudi de la naixença i evolució de la polifonia en temps vells». Així no és estrany que aquest afer preocupi cada dia més els nostres musicògrafs, i que siguin cercats àvidament els documents que al mateix fan referència.

L'estudi de les seqüències en la part del text pot fer-se d'una manera còmoda per l'abundor de materials que ens són coneguts de tots els temps. En canvi, quan a la part musical no posseïm dissortadament tanta riquesa de documents. Per això la troballa d'un nombre ben considerable d'aquesta mena de composicions omple de joia els erudits i recercadors d'aquest ram de la musicologia. Trenta-una seqüències contingudes en el Còdex de las Huelgas bé representen una bona collita. D'aquestes seqüències algunes són anteriors a Adam de Sant Víctor, altres es troben en manuscrits estrangers anteriors o contemporanis de Huelgas, altres eren ja conegudes en manuscrits peninsulars, d'altres el manuscrit de las Huelgas és més antic, i finalment algunes són conegudes només per Huelgas. Mossèn Anglès ens dona ben atinades i segures regles sobre la manera d'interpretar dignament les proses d'aquest Còdex.

Conté també el Còdex de las Huelgas una magnífica col·lecció de cinquanta motets llatins, de caràcter religiós o de text moralitzador en els quals hom pot seguir tota la gamma dels motets llatins conreats a França durant el segle XIII i més tard escampats per la península ibèrica. Aquests motets van dividits en cinc classes; quinze que provenen d'un melisme polifònic del repertori de París, onze que en els manuscrits de Nôtre-Dame de París arriben amb la forma més vella de motet,

cinc que es troben al Corpus vell de Montpeller en la forma més antiga de doble motet, set que són d'època ja més tardana i vint-i-un que arriben a las Huelgas per primera vegada.

Finalment; l'estudi crític de Mossèn Anglès s'ocupa d'uns cants especials molt corrents en l'Edat mitjana coneguts amb el nom de *conductus* o en castelià medieval *condutz* que fins ara no han estat gaire explorats. D'aquestes composicions hom en coneixia d'escrites a una veu i d'altres en estil polifònic. La part més desconeguda és la que fa referència a llur ritme. Autors antics i moderns s'han ocupat d'aquest important afer sense haver arribat encara a treure'n l'aigua clara.

El tercer volum de l'obra és exclusivament dedicat a la transcrip-

ció de les composicions contingudes en el Còdex. Tasca per cert ben difícil d'atènyer d'una manera digna i per la qual cal un bagatge de coneixements especialitzats que ben pocs posseeixen a casa nostra. Tan solament Mossèn Anglès amb la seva formidable preparació, seguint sobretot les orientacions del seu mestre Friederich Ludwig, autoritat indiscutible i universalment reconeguda en la matèria, podia llançar-se a una obra de tanta envergadura amb absoluta seguretat d'èxit. Gràcies a aquest treball de transcripció hom pot fàcilment admirar les incomparables belleses musicals contingudes en aquest magnífic llibre.

L'obra va presentada d'una manera sòbria, clara i elegant.

F. BALDELLÓ, PREV.

NOTICIARI

UN LLIBRE DE COSTUMS DIADENCs.— L'Enciclopèdia Catalunya ha destinat el volum número 19 a un tema de Folklore *Les diades populars catalanes*, escrit pel nostre consoci senyor Joan Amades. Aquest és el primer volum d'una sèrie de tres que comprendrà el desenrotllament del tema. El publicat comprèn des de Sant Tomàs apòstol fins a Sant Telm. El segon comprendrà de Sant Jordi a Santa Llúcia, amb la festa de Corpus, i el tercer, el Carnaval i la Quaresma.

PARTICIPACIÓ CATALANA AL XIII CONGRÉS INTERNACIONAL DE LA HISTÒRIA DE L'ART, A ESTOCOLM.— Per a participar en aquest Congrés, que se celebrarà el mes de setembre d'enguany, ha estat nomenada una Comissió per tal d'aplegar els treballs a presentar, la qual està integrada entre altres pels nostres distingits consocis senyors Rubió i Lluch, Puig i Cadafalch, Ferran de Sagarra, Massó i Torrens, Valls i Taberner, d'Alós-

Moner, Jeroni Martorell, Bonaventura Bassegoda, Duran i Sanpere, Joaquim Folch i Torres i Cèsar Martinell. Els treballs anunciats són els següents: *Caràcters generals de la Geografia artística, La Geografia artística de l'art romànic, L'escultura romànica del segle XIII a Catalunya, La influència francesa a Catalunya en el segle XVIII, Contribució a l'estudi dels altars romànics escandinaus, Els altars escandinaus comparats amb els altars romànics catalans, i Els frontals romànics catalans imitació d'icons bizantins.*

UNA INICIATIVA LAUDABLE.— La benemèrita Junta de Museus té el propòsit d'organitzar unes exposicions transitòries i monogràfiques d'exemplars relacionats amb el Museu de Pedralbes procedents de les col·leccions particulars que existeixen a la nostra ciutat, moltes de les quals són interessantíssimes i d'una gran vàlua, desconeguda del públic amant de les coses artístiques

de casa nostra. Hom vol habilitar i decorar convenientment les sales del primer pis del Palau per a tal fi.

CURSET PEL SENYOR PUIG I CADAFALCH A LA SORBONA.—El nostre docent consoci senyor Puig i Cadafalch, sota els auspicis de la «Fundació Cambó», ha donat a la Universitat de París un interessant curset sobre *L'escultura romànica en el segle XI* i sobre *L'església de Ripoll*, que ha estat seguit amb atenció per un nodrit grup d'estudiosos de la capital francesa.

LES PINTURES MURALS DE LA NECRÒPOLIS ROMANO-CRISTIANA DE TARRACONA—En aquesta important estació arqueològica s'han descobert unes interessants i valuoses pintures murals de l'època de la necròpolis. Mossén Serra i Vilaró les atribueix abans de l'any 260.

La Junta de Museus de Barcelona se n'ha fet càrrec per a llur restauració.

Al lloc on s'han fet aquestes troballes ha aparegut un sepulcre, decorat interiorment amb roses sobre un fons blanc; es creu que és el vas d'enterrament d'una donzella.

LA PARET NORD DEL PEDRAFORCA.—És de remarcar en el «Butlletí» del Club Muntanyenc Barcelonès corresponent a gener-febrer d'enguany, un documentat treball de Nadal Llopis i Lladó sobre *La Paret Nord del Pedraforca*, en el qual es descriu una escalada per aquesta banda amb una variant de l'itinerari descobert pel nostre company Lluís Estasen.

ALPINISTES ALEMANYS A L'ACONCAGUA.—Ha arribat suara l'expedició alemanya que, en caràcter científic, ha recorregut durant més d'un bona part dels Andes meridionals.

Entre d'altres, varen fer la difícil i llarga ascensió a l'Aconcagua, el cim més alt de l'Amèrica del Sud. Descobriren així mateix restes de les expedicions angleses Ramsay i Marden, que desaparegueren en 1930 i en 1931 respectivament.

EL FUNICULAR DE LA PARSENN.—S'eta acabant de construir aquest atrevit funicular que ha de facilitar la ràpida ascensió a la Weissfluh i a la deliciosa davallada fins a Davos per qualsevol de les tretze pistes que hi condueixen.

MISSIONS CINEASTES.—El film documental d'amateur, que tant ens interessa, té un bon element productor en els missioners. Efectivament, després de l'èxit de *De Dakar a Gao* el P. Dufays està realitzant un film, *Sang en la sorra*, sobre la penetració francesa a l'Àfrica Central fins a Tombouctou. I a l'altra banda del món, el R. P. J. Hubbard, director de la Secció de Geologia de la Universitat de Califòrnia, ha fet un film en què, ultra les interessants voreres del Youkon, es veu amb tot detall el gran volcà d'Alaska, l'Aniakchok, en erupció.

MIG SEGLE D'ESPORTS DE NEU A HOLMENKOLLEN.—Els dies 2 al 5 de març tingué lloc al famós centre noruec d'esports de neu, Holmenkollen, grans festes jubilaris, en commemoració del 50 aniversari de les seves grans curses anuals d'esquí.

L'HUMORISME DE SAMIVEL.—Aquest conegut caricaturista francès acaba de posar a la venda un nou àlbum de dibuixos referents als esports de l'esquí, intítulat senzillament «—10». Heus ací un llibre, que per la traça i la gràcia del seu autor fa passar una bona estona a l'aficionat als esports de neu.